

FUNKTION OCH UPPLEVELSE

FAKTORER FÖR EN GOD BOENDEMILJÖ APPLICERADE PÅ EN PLATS I TIERP

Examensarbete 20p i ämnet landskapsplanering

Författare: Christian Wintenby
Handledare: Ulla Berglund
Examinatorer: Kristina Nilsson
Johan Rådberg

SLU, Institutionen för landskapsplanering 2005

FÖRORD

Detta är mitt examensarbete på 20 poäng på D - nivå i ämnet landskapsplanering.

Arbetet är en sammanställning av faktorer för skapande av en god boendemiljö. Dessa har jag sedan applicerat på ett gestaltungsprogram för ett tänkt bostadsområde i Tierp.

Handledare har varit univ.lekt. Ulla Berglund, intern examinator univ.lekt Kristina Nilsson, och extern examinator prof. Johan Rådberg.

Jag vill särskilt tacka Ulla för att hon har stått ut med att handleda mig och för diskussioner och synpunkter. Dessutom vill jag tacka landskapsavdelningen på WSP för allt stöd jag fått, Stefan Elfving som jag genomförde ett par "småhusexkursioner" tillsammans med och som villigt och kunnigt diskuterat ämnet boendemiljöer samt Maria Lundholm, kommunarkitekt på Tierps Kommun som bistått med diskussion kring och synpunkter på mina idéer.

Stockholm i oktober 2005
Christian Wintenby
0702-798204
chwint@hotmail.com

INNEHÅLL

ENGLISH ABSTRACT	4
SAMMANFATTNING	5
INLEDNING	6
BAKGRUND	6
PROBLEMSTÄLLNING	6
SYFTE	6
MÅL	6
METOD	6
AVGRÄNSNINGAR	7
BOENDEMILJÖ	8
BOSTADSOMRÅDETS HISTORIA	8
TRÄDGÅRDSSTADEN I KORTHET	13
ATTRAKTIVITET I BOENDE	16
RUMMETS BETYDELSE	17
SLUTSATSER BOENDEMILJÖER	20
TIERP	22
TIERPS FRAMVÄXT	22
TIERPS BEBYGGELSEKARAKTÄRER	25
SAMMANFATTNING TIERPS CENTRALORT	28
PLATSEN VALLSKOGA	30
GESTALTNINGSPROGRAM	34
STÄLLNINGSTAGANDEN	34
BESTÅNDSDELAR	36
AVSLUTANDE DISKUSSION	47
REFERENSER	49

ENGLISH ABSTRACT

FUNCTION AND EXPERIENCE

Factors for a good residential environment applied on a place in Tierp

This thesis is a study of residential environments and a design concept for a proposed housing area in Tierp.

The industrial era created a need for the central planning of housing. The confined environments that arose in cities during the 19th century, together with modernistic and democratic ideas, led to regulations in planning and housing. Though the overall goal has been the same: to create a good standard in living, the ideas of how to achieve that have varied. The starting point for following generations has been to attend to the insufficiencies of the earlier planning periods. The ideal has led from the strict grid pattern city, through the garden city to early and late modernism and in the 1970's back to the traditional city once again. Today a kind of market oriented pluralism prevails, where different ideals take on their own directions side by side.

The small scale, well-defined borders between the private and public as well as closeness to nature, are factors that people covet in their living environment. Privacy and possibility to affect the shape of their own home, strongly contribute to people's choice of a separate housing. At the same time, people want closeness to public spots, where they can meet their neighbours in casual circumstances, with no need to invite them to their own homes.

Space has often been discussed in planning literature from different perspectives. The different physical elements that form the space in our housing environments create different social and functional conditions. The shape of the space and its content is important for our orientation, for the possibility to identify different social borders and for what we associate the place with. A well-defined spatial structure with a pleasant grade of variation and distinct borders between the private and the public areas, are good starting points for a functional living environment with possibilities of positive visual experiences.

Tierp is situated in northern Uppland between Uppsala and Gävle. The origin of the village, you can

find in the northern-upplandic agrarian culture and the iron industry. When the railroad between Uppsala and Gävle was constructed at the end of the 19th century, a station was built where central Tierp today lies. There a small "station-village" grew up. The small community was soon given a grand grid patterned city plan, based on the ideal of that time. It was soon changed after more "sittean" ideas that made the plan based on the actual needs and the existing surroundings. A uniform small-scale town was to be the character of Tierp until the arrival of the modernistic era, when traffic planning and housing areas shattered this assembled characteristic. Today Tierp offers a cheap, close-to-nature living and good public service. It makes the community attractive for families. A positive annual immigration has made the municipal authorities investigate possible options for new housing areas. Vällskoga in the northern border of central Tierp, is one of the places under study. Vällskoga consists of a stretched field and is bordered by Sjukarby, one of the old villages that once constituted Tierp before the appearance of the railroad.

This thesis finishes with a concept for a proposed housing area in Vällskoga. The concept programme is based on the idea of a living suited for the scale and structure of Tierp. The area is built around central spaces and well defined streets. The surrounding landscape is present through views and crossing natural thoroughfares. The built environment consists of a variation of small scale housing, semidetached and terraced housing. The design of the area derives from a mixture of function and experience.

SAMMANFATTNING

FUNKTION OCH UPPLEVELSE

Faktorer för en god boendemiljö applicerade på en plats i Tierp

Detta examensarbete är en studie kring boendemiljöer samt ett gestaltungsprogram för ett tänkt bostadsområde i Tierp.

Genom industrialismen uppstod ett behov av att centralt planera för människans boende. De trångbudda miljöer som kom till i städerna under 1800-talet tillsammans med den modernistiska tanken och demokratiseringsprocessen ledde till allt högre grad av reglering av bebyggelsens utformning. Även om det övergripande målet har varit detsamma: att skapa det goda boendet, så har samhällets idé om hur man ska nå dit, skiftat. Utgångspunkten för varje epok har varit att åtgärda de brister som tidigare period gett upphov till. Idealet har lett från den strikta rutnätsstaden, genom trädgårdsstad och småskalighet, fram till tidig och sen funktionalism för att i slutet av 1970 – talet åter utgöras av den traditionella staden. Idag råder en sorts marknadsanpassad pluralism där olika idéer får sitt utlopp, sida vid sida.

Småskalighet, väldefinierade gränser mellan privat och offentligt och närhet till natur är faktorer som människor eftertraktar i sin livsmiljö. Avskildhet och möjlighet att påverka utformningen av sitt hem, är starkt bidragande faktorer till att man väljer enskilt boende. Samtidigt vill man ha närhet till offentliga platser där man kravlöst kan träffa sina grannar.

Rummet har ofta behandlats i stadsplaneringslitteraturen utifrån olika perspektiv. De element som bygger upp rummen i våra boendemiljöer skapar tillsammans olika sociala och funktionella förutsättningar. Rummets utformning och innehåll är betydelsefullt för vår förmåga att orientera oss, för att vi ska kunna identifiera olika sociala gränser och för vad vi associerar platsen med. En väldefinierad rumslig struktur med lagom variation och tydliga gränser mellan det privat och det offentliga är en bra utgångspunkt för ett funktionellt och upplevelserikt område.

Tierp är beläget i norra Uppland mellan Uppsala och Gävle. Ortens ursprung finner man i det norduppländska jordbrukslandskapet och järnbruken. När järnvägen mellan Uppsala och Gävle drogs fram

under slutet av 1800-talet byggdes en station där Tierps centralort idag ligger och ett stationssamhälle växte fram. Samhället fick snart en tilltagen rutnätsmönstrad stadsplan efter tidens ideal. Denna ändrades senare efter Sitteanska idéer som innebar högre grad av anpassning till det befintliga landskapet. En lantlig småstadskaraktär präglade Tierp fram till funktionalismen, då trafikplanering och nya bostadsområden splittrade stadsbilden. Tierp erbjuder idag ett billigt naturnära boende och bra service, vilket gör orten attraktiv för exempelvis barnfamiljer. En årlig inflyttning sker till Tierp, och kommunen studerar möjliga alternativ för utbyggnad. Vallskoga i centralortens norra utkant är ett av dessa. Vallskoga består av ett avlångt åkerfält och gränsar till Sjukarby, som är en av de bondbyar som utgjorde Tierp innan järnvägens tillkomst.

Detta arbete avslutas med ett gestaltungsprogram för ett eventuellt bostadsområde i Vallskoga. Gestaltungsprogrammet utgår ifrån ett boende som är anpassat till Tierps skala och struktur. Området är uppbyggt kring centrala platser och väldefinierade gaturum. Det omgivande landskapet är närvarande i utblickar och tvärgående naturstråk. Bebyggelsen består av en variation av småhus, parhus och kedjehus. Områdets gestaltning utgår ifrån en blandning av funktion och upplevelse.

INLEDNING

BAKGRUND

Tierp ligger i hjärtat av den norduppländska jordbruksbygden mellan Uppsala och Gävle (61km från Uppsala och 53km från Gävle). Kommunen har idag en folkmängd på ca 20000 innevånare varav ca 5000 bor i centralorten. Efter ett antal år med vikande befolkningssiffror under 90-talet, har orten börjat växa igen. Priserna på boende är relativt lågt i förhållande till Uppsala och kommunen marknadsför sig med goda kommunikationer och bra förhållanden för barnfamiljer.

En fördjupad översiktsplan utarbetas av kommunen, för att förbereda för nya bostadsområden. En plats i norra utkanten av centralorten, studeras som ett alternativ för utbyggnad.

Detta examensarbete har sitt ursprung i en förfrågan från Tierps kommun om en landskapsarkitektstudent var villig att göra sitt examensarbete om det eventuella området. Resultatet skulle utgöras av ett gestaltungsprogram med idéer om områdets utformning.

Tierp centralort bestod ursprungligen av ett antal bondbyar, men fick under slutet av 1800-talet en allt större betydelse som handelsplats och centrum för bygden. Detta främst tack vare järnvägen mellan Uppsala och Gävle som invigdes 1874. Under denna tid upprättades en ambitiös rutnätsplan, av Z. Larsson, som under 20-talet ersattes av en mer organiskt formad stadsplan, ritad av Cyrillus Johansson. Sedan funktionalismens intåg har hyreshusområden tillkommit, centrum omdanats och den gamla strukturen slagits sönder av trafikplaneringen. Villaområden har brett ut sig i etapper främst norrut från centrum räknat. Sammantaget har detta skapat en fragmentiserad stadsbild med vag identitet. Samtidigt är orten ett väl fungerande samhälle som erbjuder bra möjligheter för enskilt boende, goda kommunikationer och närhet till natur.

Tierps vision 2005: Tierps kommun kännetecknas av utveckling och tillväxt, god livsmiljö och att barn och ungdomar är prioriterade.

PROBLEMSTÄLLNING

Det jag vill belysa med detta arbete är hur det nya området kan utformas för att skapa ett attraktivt boende, med hänsyn till de boendes, kommunens och samhällets behov och förutsättningar?

SYFTE

Mitt syfte med detta examensarbete är att få en bättre uppfattning om, samt bidra med idéer kring hur man kan forma en god boendemiljö.

MÅL

Målet med arbetet har varit att utforma ett gestaltungsprogram för ett nytt bostadsområde i anslutning till centrala Tierp.

METOD

Arbetet är uppdelat i tre huvudsakliga delar: en del som undersöker boendemiljöer i historien och samtiden; en del som behandlar Tierps centralort och den specifika platsen (Sjukarby) och en del som utgörs av gestaltungsprogrammet.

De första två delarna bygger på studier av litteratur i planeringsämnet och om Tierp samt besök i bostadsområden från olika epoker och i Tierp. Gestaltungsförslaget bygger på mina slutsatser och erfarenheter från de första två delarna samt på skissarbete.

AVGRÄNSNINGAR

Ordet gestaltungsprogram är ett begrepp med vida ramar. De exempel jag sett som behandlar planering och utformning av boendemiljöer har varierat mycket i skala, hur specifika riktlinjerna är och vilka faktorer som behandlats. Vissa bygger på en mer generell analys av samtid och samhälle. Andra utgår ifrån ett koncept som i sig definieras, exempelvis ”trädgårdsstad”. De mer specifika varianterna bestämmer exempelvis en bestämd färgskala eller olika material.

I detta arbete utgörs gestaltungsprogrammet dels av en plan, som illustrerar hur ett område skulle kunna utformas rumsligt och funktionsmässigt. Jag bidrar också med tankar, skisser och förhållningssätt kring hur bebyggelse, gator och platser kan utformas, även beträffande mått. Jag har däremot inte gått in på konstruktionsmässiga detaljer, eller specificerat materialval eller färgsättning.

BOENDEMILJÖ

BOSTADSOMRÅDETS HISTORIA

(Källor: Rådberg & Johansson 1998, Boverket 1999, Boverket 2004)

Före industrialismen (- 1874)

Bostaden var från början nära förknippad med de boendes försörjning. Den första samlade bebyggelse som var gestaltad enkom för boende, uppstod ur industrialismens framväxt. I Sverige är de tidigaste exemplen från bruksmiljöerna men områden för arbetare växte snart upp i städerna. Stadsbyggandet har sedan 1800-talet styrts av regler som syftat till att skapa en god boendemiljö. Trots att målet alltid har varit detsamma, har synen på vad som ger god kvalitet i boendet, varierat stort.

Forsmarks bruk. Ett tidigt exempel på ett planerat bostadsområde.

De första reglerna (1874 – 1907)

Städerna blev under 1800-talet allt mer trångbodda och den dåliga standarden gav upphov till social missär och hygieniska problem. År 1874 kom den första byggnadsstadgan i Sverige, som för övrigt var en av de första i Europa. Den medgav en femvåningsstad med breda gator skapade förutsättningar för bättre hygien, skydd mot eldsvådor, goda trafikförhållanden, mer luft- och ljusinströmning och framkallade klassisk strikt skönhet. Bakom detta låg dock starka fastighetsägarintressen, stadgan tillät hög exploatering. Detta gav upphov till mörka gårdar och hyreskaserner.

Söders kåkar var en gång betraktat som fattigkvarter, men är idag attraktiva bostäder och ett spännande inslag i stadsbilden.

Förstadernas framväxt (1907 – 1930)

Efter sekelskiftet växte städerna främst genom tillkomsten av förstäder. 1907 kom en stadsplanlag som möjliggjorde föreskrift av ett lägre våningsantal än fem våningar. Sitteanska idéer spreds, som uppmuntrade till mindre symmetriskt strikta och mer omgivningsanpassade planer. Markområden som tidigare inte setts som lämpliga för bebyggelse började exploateras. Förstadernas utformning påverkades av det engelska trädgårdsstadsidealet och svenska varianter av trädgårdsstaden uppstod på många platser runt om i landet.

Under 1900-talets första decennier byggdes alltså de första områdena baserade på enskilt boende för vanliga arbetare. De sk egnahemslånen var en avgörande faktor i denna process. De innebar att bostäder med högst två i undantagsfall tre våningar, bekostade med statliga lån, fick byggas på kommunal mark. Genom att endast bevilja lån till en särskild typ av bebyggelse, kunde staten reglera bostadsutvecklingen. Detta tankesätt blev ett fundament för det svenska folkhemsbygget. Trädgårdsstäderna gavs i allmänhet en mycket ingående gestaltning och representerar genom detta en unik period inom småbostadsbyggandet. Senare tiders försök till välgestaltade områden refererar gärna till trädgårdsstaden och ordet trädgårdsstad används flitigt i marknadsföring, ofta med dålig grund. Detta har tyvärr bidragit till urvattning av begreppet. Trädgårdsstadens idé är för sina kvalitéer värd att studera mer ingående, vilket görs senare i detta arbete.

Svartbäcken i Uppsala är ett typiskt exempel på svensk trädgårdsstad. Området innehåller en mix av radhuslängor, villor och platsbildningar men har relativt breda gator. Radhuslängorna med små förgårdar, och smitvägar i kvarteren är något att inspireras av.

Funktionalismen (1930 – 1975)

Från och med 1930 gjorde funktionalismen sitt intåg. Det funktionalistiska tankesättet innebar en radikalt ny syn på planeringen. De viktigaste gestaltungs-faktorerna blev ljus, luft och rymd och de nya områdena funktionsseparerades i allt högre grad. Man sökte absoluta, beräkningsbara mått för att normge bostaden. Man ställde upp krav för minsta friyta per bostad och skärmvinkel (relationen mellan hushöjd och husavstånd). Detta synsätt bibehölls och gavs olika uttryck under hela den funktionalistiska perioden.

Södra Ängby är ett sällsynt exempel på funktionalistisk villastad, förlagd i naturmark. Den enhetliga stilen ger ett stramt men vackert uttryck. Den kupperade terrängen gör att de relativt små tomterna inte känns inträngda. Gatan är smal och följer naturmarken. Gatuummet definieras väl av villorna, som är placerade nära vägen, tillsammans med naturens och trädgårdarnas vegetation. Villorna har en varierande detaljutformning vilket skapar en viss mångfald, trots den strama arkitekturen. Färgen är uteslutande vit, något som bidrar till elegans men också till enformighet.

De funktionalistiska decenniernas enskilda boende skiljer sig markant i tankesätt och form mot det som skapades mellan 1900 och 1930. Planerna blev öppna, rummet upplöstes. Gestaltningen var rationell och schablonmässig och den allt mer industrialiserade byggprocessen i kombination med avsaknaden av konstnärliga ambitioner har gjort att mycket lite inspiration finns att hämta från denna epok, vad gäller bostadsområden med enskilda bostäder. Undantag finns, främst från den tidiga funktionalismen, då omsorg om form och material tilläts samexistera med den nya tidens idéer.

Friluftsstaden i Malmö är en sorts funktionalistisk trädgårdsstad. Området består av huslängor med små privata uteplatser och halvoffentlig grönyta mellan. Husens form och grönyterna gör de små privata platserna skyddade. Detta område omnämns ofta i uppskattande ordalag. Jag förstår varför. Den intima karaktären, husens skala och material, de gröna ytorna, allt samspelar. Strukturen är dock problematisk i dagens bilburna samhälle.

Radhusområdet vid Riksrådsvägen i Bagarmossen ritades av makarna Geisendorf och byggdes 1954–56. Området är en praktisk tillämpning av den sk Radhusutredningen, som genomfördes av Statens Nämnd för Byggnadsforskning. Syftet var att utarbeta konstruktionsmetoder och planlösningar som skulle göra radhusalternativet tillgängligt för låg- och medelinkomsttagare och samtidigt uppfylla viktiga funktionella krav. Området är väl inpassat i terrängen och tallskogen.

Under perioden fram till slutet av 50 – talet var omsorgen även stor om utemiljöns utformning och anpassningen till naturen. Normerna utvecklades dock alltmer mot att handla om kvantitet än om kvalitet och det sk miljonprogrammet (1965 – 74) har blivit generellt ökänt för sina kallt beräknade monotona miljöer. Det fanns inte längre utrymme för arkitektur baserad på detaljerade och individuella lösningar. De höga betongkomplexen, okänsligt insprängda mellan tallarna i någon anonym förort, gäller som sinnebilden för denna period. I mångt och mycket bestod dock miljonprogrammet av relativt småskalig bebyggelse (merparten var 3-våningshus). Av de ca 1.005.500 som byggdes mellan 1965 – 74 var ca 337.300 (33,5%) småhus (*Boverket 1999*). Man kan lätt tro att den torftiga arkitekturen berodde på att arkitekterna blev fråntagna initiativet av hårda ingenjörer och ekonomer som ignorerade arkitekternas krav på god gestaltning. Arkitekterna var dock ofta stora påhejare av utvecklingen och generellt var det massproducerade samhällsbygget väl förankrat i alla led.

Postmodernism (1975 - 1995)

Under slutet av 1970-talet kom reaktionen mot den sena funktionalismens allt för storskaliga och kalla arkitektur som mer och mer kom att förknippas med segregation. Den traditionella planeringens uttryck började få en renässans. Områden gavs rumslighet, uttrycksmässig variation och traditionella material och former. Den moderna byggtekniken hade dock kommit för att stanna vilket ger upphov till pastischer när de industriellt producerade byggelementen imiterar Bullerbyn. Överdimensionerade torp i rödglassig plastfärg kan vara ansträngande för den känslige. Detta fenomen gör sig alltså gällande i småhuskatalogerna sen 70-talet och måste respekteras där planeringsförutsättningarna är sådana. Katalogvillan är trots allt ett uttryck för människans valfrihet.

Grimsta by var en av de tidigaste reaktionerna på den sena modernismen. Området består av täta kvarter och gångleder som ska påminna om småstad. Variationen känns påklistrad och lite överdriven. Material i detaljer och utemiljö är av dålig kvalitet och känns torftiga.

Mot slutet av 80-talet infördes en ny plan- och bygglag som medförde att den statliga styrningen av planeringen allt mer lades över på kommunerna. Dessa fick därmed större möjlighet att besluta om sin egen utveckling. Kvartersstaden hade återigen blivit ett ideal och nya "stadsmässiga" områden i varierande skala uppfördes men ofta som enklaver separerade från den övriga staden. Målet i dessa projekt var att skapa funktionsuppblandning och därmed livfullhet som i den riktiga staden. Just livfullheten har dock visat sig svår att frammana då kriterierna för att många verksamheter ska uppstå, kräver ett större kundunderlag än endast de som bor i området. Resultatet blir lätt bli det motsatta: ödslighet och sovstad. På småbostadssidan fortsatte man under 80- och början av 90-talet på den under 70-talet inslagna banan med "bylika" rad- och parhusområden. Villaområden med mycket varierad stil började uppföras i och med den generellt liberalare hållningen, en process som pågår än idag.

Pluralism (1995 -)

Först under 90-talets andra hälft, då förlamningen efter den allmänna krisen som varade under 90-talets första år började lägga sig, kom nya arkitektoniska uttryck som bejakade den industriella byggprocessen men med förmågan att formge den på ett mer omsorgsfullt sätt. Med detta följer att den sena funktionalismens arkitektur börjat ses med mer nyanserade ögon bland arkitekter och debattörer. Samtidigt har den nyurbanistiska rörelsen fått fotfäste med sina traditionella planideal och fortsatta förkastande av funktionsuppdelning och punkthus. Även bebyggelsen blir i dessa fall gärna historiserande, kanske som en konsekvens av att delar av marknaden föredrar det traditionella uttrycket.

Jakriborg, mellan Malmö och Lund påbörjades i slutet av 90-talet. Området har vällat stor debatt bland planerare och arkitekter för dess historicerande stil. Fokuserar man på de faktiska beståndsdelarna erbjuder området goda gatumiljöer och fin variation. De privata platserna är dock inte tillräckligt skyddade vilket hade varit fallet om man använt kvartersprincipen konsekvent.

Bejakandet av det moderna samhället i polemik med de nyurbana strömningarna utgör en stor andel av stoftet till dagens arkitekturdebatt. Däremellan finns olika grad av pragmatism eller kritik både mot marknadsliberalism och vurmen för den traditionella täta stadens struktur och uttryck.

Tullinge "trädgårdsstad" lider lite av samma sorts påklitrade variation som Grimsta by, fast i mindre grad. Området är trevligt att vistas i, men en del ytor känns konstiga, som trånga mellanrum mellan en del byggnader. Det är en bit kvar till den traditionella trädgårdsstadens blandning av sceneri och funktion.

Bo 01 känns fortfarande som om varje del är en monter till för att visa upp sig själv. Detta ger upphov till konstiga platser, men också spännande kontraster och variation.

Nåntuna "villastad" utanför Uppsala. Ett område i "nyfunkis"-stil. Husen ligger tätt utefter smala återvändsgator. Området ligger avskilt i skogen utan att gränsa till annan bebyggelse. Ett bra naturnära boende, men med brist på arkitektonisk variation. (Foto: Stefan Elfving)

Framtiden

Hur framtidens boendemiljöer kommer att te sig är det naturligtvis omöjligt att säga med säkerhet. Kanske bidrar den marknadsanpassade planeringen till att arkitekterna är mer pragmatiska och lyhörda samtidigt som konsumenterna i högre grad tar till sig nya uttryck inom arkitekturen. Inget tyder på framväxten av en ny stark stat som funktions-, mått- och materialbestämmer allt utefter tanken om en enda individtyp.

Som människor har vi i mångt och mycket samma behov som vi alltid haft. Våra möjligheter att leva och verka på den plats vi själva vill har dock ökat drastiskt med de snabba kommunikationsvägarna. Att bo i en stad och arbeta i en annan är vardagsverklighet för många. Denna valfrihet bidrar till framväxten av livsstilsboenden och därmed en mer individualiserad arkitektur. Att ortens fysiska miljöer förknippas med goda upplevelser och en positiv identitet kan vara faktorer som gör att företag ser fördelar i att förlägga sin verksamhet där. På samma sätt kan en ort locka pendlare att välja den för sitt boende. Genom de allt snabbare kommunikations- och informationsvägarna kan möjligheterna att forma våra liv på de platser vi önskar komma att öka även i framtiden. De fysiska miljöerna har därför en stark roll att spela som upplevelse- och identitetsskapare. Samtidigt ska de vara anpassade till vår tids kommunikationer, funktioner, miljösystem och dessutom erbjuda trygghet. Fysisk närhet till service, framför allt handel, tycks inte längre lika viktig med tanke på vår tids och framtidens infrastruktur, men att t ex ha nära till skolan för sina barn är eftertraktat av många. I vardagen finns alltså ett värde av korta avstånd. Utifrån detta resonemang finns en grund för en arkitektur där upplevelsen av platsen jämföras med vikten av funktion. Här kan man finna inspiration ur den lokala särprägel men också tolka samtidens och framtidens uttryckssätt i arkitekturen. Det globala samhället handlar inte om att allt ska vara likadant eller följa den senaste trenden som imorgon ändå är passé, utan snarare om att alla tjänar på mångfald och respekt för olikheter. Världen blir då mer intressant och inspirerande att leva i.

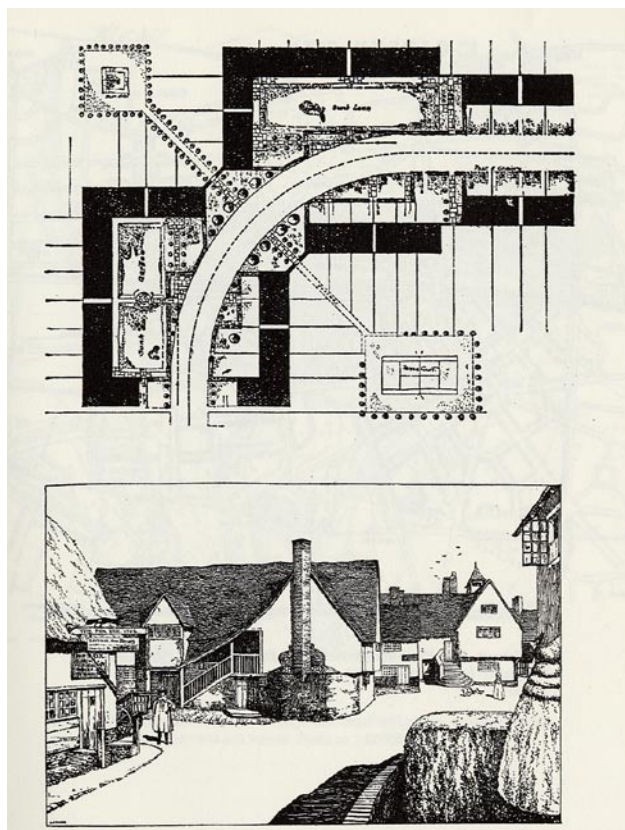
TRÄDGÅRDSSTADEN I KORTHET

(Källor: White coordinator 1991, Rådberg 1994)

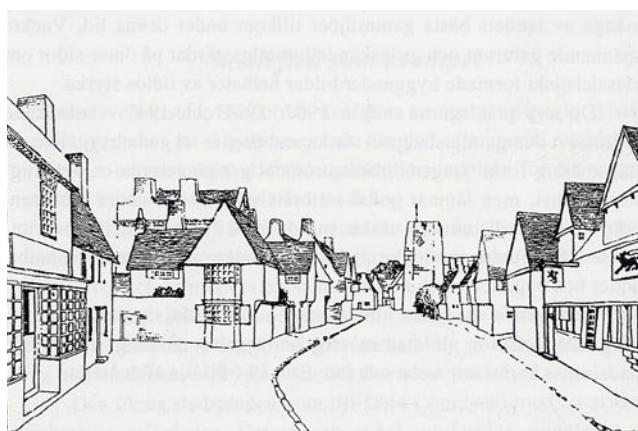
Idéns ursprung

Trädgårdsstaden var från början en social, ekonomisk och politisk idé, från sekelskiftet 1800-1900, lanserad av den brittiske stenografen och uppfinnaren Ebenezer Howard. Ett system av självständiga, medelstora städer med högst 32.000 innevånare skulle ersätta industrialismens förvuxna storstäder. Trädgårdsstäderna skulle förena stadens och landsbygdens fördelar och i hög grad vara självförsörjande, omgärdade med egen kollektiv odlingsmark. Howard bildade "The Garden City Association" som 1903 beställde trädgårdsstaden Letchworth, fem mil norr om London. Efter en tävling anlätades arkitekterna Parker och Unwin vars arkitektur inspirerades starkt av den engelska förindustriella byn, Arts and Crafts rörelsens formspråk och Camillo Sittes stadsbyggnadsidéer. Unwin sammanfattade sina erfarenheter i det välkända verket "Town Planning in Practice", som bland annat innehåller många konkreta exempel på utformning av gaturum, inspirerande och användbara även idag.

Den engelska trädgårdsstaden fick snabbt motsvarigheter i andra delar av Europa och världen, alla med sin nationellt eller regionalt historiserande prägel. Den ursprungliga tanken med trädgårdsstaden som ett socieekonomiskt projekt genomfördes dock inte i sin helhet någonstans och dess bakomliggande idéer ersattes snart av den ideologiskt närstående men arkitektoniskt radikalare funktionalismen.

Utdrag ur "Town Planning In Practice". Rummet och dess sceniska kvalitéer var fundamentala faktorer för arkitekter som Unwin. Genom detta är trädgårdsstaden förknippad med Camillo Sitte.

Utdrag ur "Town Planning In Practice". Referenserna till den traditionella brittiska byn med rötter i medeltiden är tydliga.

Den svenska trädgårdsstaden

Även i Sverige sökte man vägar att reformera bostadspolitiken under 1900-talets första decennier. 1907 års stadsplanelag medgav en lägre exploatering och möjlighet att föreskriva större andel obebyggd yta. Detta gav möjlighet till utbyggnad av svenska trädgårdsstadsområden. Gamla Enskede i Stockholm, av P O Hallman samt Landala egnahem i Göteborg av Lilienberg planlades båda 1908 och var de första exemplen i Sverige på bebyggelse av trädgårdsstadstyp. Dessa fick många efterföljare under 1910- och 1920-talet.

Den svenska varianten av trädgårdsstaden hade den svenska småstaden och bruksmiljöer som förebilder. Detta innebar en något lägre exploatering än de engelska föregångarna och en Arkitektur med förankring i svenska byggtiditioner. Perioden sammanföll med klassicistiska strömningar och under 20-talet uppfördes trädgårdsstadsbebyggelse ofta i s.k. "Swedish Grace" - stil.

Enskede trädgårdsstad

Skiss till förslag om trädgårdsstad i Enskede. Inspirationen till trädgårdsstadens svenska motsvarighet, hämtade näring ur den traditionella svenska småstaden.

Trädgårdsstadens karakteristika

- Stark rumsuppgygnad.
- Gaturum och platser omsorgsfullt gestaltade.
- Småskalighet, låg exploatering.
- Huvudsakligen bostäder med markkontakt och egen trädgård.
- Blandning av enfamiljs- och flerfamiljshus

Vad kan vi lära av trädgårdsstaden?

Att den traditionella trädgårdsstadens utformning erbjuder eftertraktade kvalitéer kan man lätt slå fast, inte minst genom att begreppet trädgårdsstad används i marknadsföring av nyuppförda områden. Jag känner dock ofta att det saknas någon dimension i resultatet när försök har gjorts att skapa moderna varianter. Jag förnimmar det som en brist i upplevelsen av arkitekturen.

Den traditionella svenska trädgårdsstaden erbjuder en variation i form och färg men inom väl genomtänkta ramar, där dessa faktorer samspelar. Den variation som finns känns inte påklitråd då allt är genomfört med materialmässig kvalitet. Byggnader är lagom stora för tomterna. Husen har ofta en källare och därför tilltagen sockel, vilket ger ett välgörande avstånd till ögonnivå på gatan från fönster. Fönstren är dessutom inte så stora mot gatan att de tillåter för mycket insyn. I det fallet har spröjsar en funktion att fylla (hur fåniga påklitrade plastspröjsar än kan te sig). De delar upp rutan utifrån så att det man ser abstraheras i samverkan med reflektioner. Garage och uthus dominerar inte gaturummet som ofta är fallet i moderna villaområden.

Villastad i Bagarmossen. Husen ligger i gatulivet, men rummen är ändå skyddade mot insyn från gatan, eftersom husen har källare.

Även om tomter och uteplatser är väl tilltagna och avståndet till grannen inte påträngande litet, blir det sammantagna uttrycket ändå väl samlat. Detta beror mycket på husens placering i en "bygglinje", samtidigt som gatuträd, växtlighet eller plank används som rumsavgränsare. Byggnadernas position mellan gata och trädgård gör att tomterna får en väl avskild, privat sida. Sammantaget bygger denna typ av planering på en scenisk gestaltning där spänning skapas genom gatornas krökning, små oväntade platsbildningar eller hus som får stå som fondmotiv i slutet på gator.

Hus som fondmotiv i slutet på gator gör gaturummet mer spännande och upplevelserikt. Enskede har ett brett spektra av olika platser att vistas på. De smala gatorna gör att man inte färdas snabbt med bil vilket bidrar till lugn och säkerhet. Samtidigt känns gatan ändå framkomlig även för bilar. Inne i kvarteren finns små allmänna ytor och smitvägar.

Jag tror att det går att ta tillvara på den kunskap som ligger till grund för skapandet av de gamla trädgårdsstäderna men anpassa det till dagens villkor. Jag förrespråkar synen på livsmiljön som en gestaltad helhet som ger positiva upplevelser, där den traditionella trädgårdsstaden står som unikt exempel på småbostadssidan. Samtidigt måste vi bejaka vår samtid och tänka framåt. T ex var bilen nyligen uppfunnen då dessa miljöer kom till. Idag är den en av de främsta faktorerna som samhället planeras efter. Vårt förhållande till trädgårdar har förändrats. Åren kring första världskriget var självhushållningen ett av ändamålen. Idag är trädgården för många främst ett sätt att skapa distans till grannen.

ATTRAKTIVITET I BOENDE

Boende och människa

Människan identifierar sig med sitt boende. Att skaffa en villa är ofta en del i ett livsprojekt som kan handla om att forma sitt liv efter ett ideal. Ett boende är en integration mellan människa och plats. Huset ska klara det lokala klimatet och den sammantagna livsmiljön ska kännas trygg samt vara anpassad efter alla våra bekvämlighetsbehov och vår specifika livssituation. Vår bostad kommunicerar. Den speglar vår identitet och förmedlar kultur och historia.

Våra drömmar är dock individuella. Samma typ av boende kan inte passa alla. Vi har varierande bakgrund, bär på personliga erfarenheter och har olika behov under olika skeden i livet.

Undersökningar kring attraktivitet

Hur ska man då som arkitekt veta vad som är en god livsmiljö? Att mäta attraktivitet i boendemiljöer är problematiskt. Vad människor värdesätter är svårt att undersöka utifrån en objektiv metod och det är problematiskt att rättvist ställa faktorer mot varandra.

Ett sätt som ger ett konkret mätbart resultat är att se var människor som har stor möjlighet att välja boende (sk köpstarka grupper) bosätter sig. (Det har visat sig att låg- och höginkomsthushåll har liknande värderingsprofiler). Jag har tagit del av två studier baserade på denna metod. Den ena: *"Stadstyp och kvalitet"* (Rådberg & Johansson 1998), var förlagd till Västerås och den andra: *"Attraktiva kvarterstyper"* (Rådberg 2000), gjordes i Stockholms Söderort. De båda undersökningarna baserade sig på en detaljerad uppdelning av orterna i ett antal kvarterstyper. Resultatet blir då möjligt att kategorisera. Undersökningarna illustrerades i attraktivitetsindex, där index 100 är medelvärdet. På detta sätt kunde man också på ett detaljerat sätt jämföra betydelsen av läge och upplåtelseform mm. Resultaten var snarlika mellan de båda orterna. Generellt kan sägas att enskilt boende i villa och radhus samt blandad trädgårdsstad och kvartersstad var de mest attraktiva kategorierna.

Villan och radhuset erbjuder stort inflytande över det egna boendet och innebär en viss avskildhet gentemot grannar. Den blandade trädgårdsstaden består både av villor, radhus samt mindre flerbostadshus och kombinerar det enskilda boendets fördelar med ett visst mått av stadens rumsliga uttryck. Denna typ av

områden gestaltades utifrån en konstnärlig scenisk ambition som jag tidigare tagit upp i detta arbete.

Båda rapporterna understryker vikten av småskalighet och tydliga gränser mellan offentligt och privat. Det sistnämnda är något som en stark rumsbildande struktur, hjälper till att definiera.

Preferenser kring enskilt boende

I *"Att passa in"* (Elfving 2005) ges en bild av vad de som står i småhusköen i Gävle har för preferenser beträffande det enskilda boendet.

Även Elfving slår fast betydelsen av väldefinierade gränser mellan privata, halvprivata och offentliga rum. Ett behov finns också av offentliga platser där man kan träffa sina grannar. En stark orsak till att människor väljer enskilt boende är just att man söker en avskildhet, en distans till omvärlden. Dessutom vill man ha inflytande över utformningen och möjlighet att göra ändringar på sin bostad.

Betydelsen av natur

I arkitekturdebatten har fokus länge legat på det byggda. Efter reaktionen mot den sena funktionalismen har blickarna ofta riktats mot de kontinentala städerna. Livet kring den italienska piazzan är något som idealiserats av arkitekter som ett uttryck för en sorts saknad av "riktig stad" här i Norden. I det sammanhanget glömmar man lätt bort betydelsen av natur i bebyggelsens närhet. Just denna närvaro av natur (i ett vidare avseende) har Ulla Berglund behandlat i sin doktorsavhandling *"Perspektiv på stadens natur"* (1994). Denna visar i ett antal undersökningar att den svenska stadsbon har ett närmre förhållande till stadens gröna rum än hon har till andra offentliga platser. Då undersökningens deltagare ombads märka ut sina favoritmiljöer i och kring staden, talade resultatet tydligt för de naturrelaterade platserna.

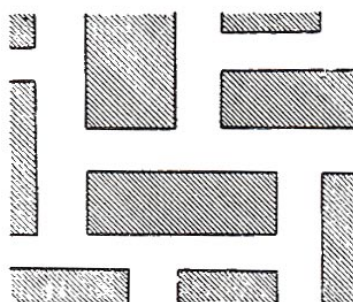
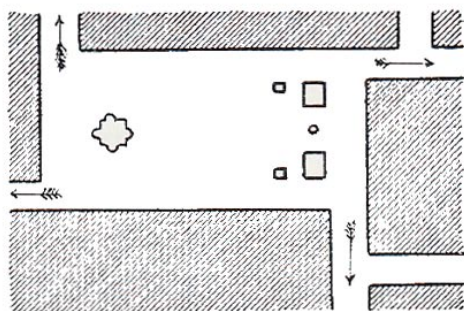
RUMMETS BETYDELSE

Flera litterära auktoriteter inom planeringsämnet har påpekat betydelsen av väldefinierade rum och strukturer i arkitektur och stadsbyggnad.

Camillo Sitte

Camillo Sitte utgick i sin mest kända skrift *”Stadsbyggnad och dess konstnärliga grundsatser”* (Sitte 1982) ifrån den estetiska aspekten. Hans kritik vände sig mot den tekniska och schablonmässiga rutnätsstadens platsbildningar. Enligt Sitte bortsåg de samtida stadsplanerarna från de offentliga platsernas konstnärliga värden som historiska städer gav upphov till. Han såg fördelar i en mer situationsanpassad arkitektur där varje element placerades på ett för upplevelsen genomtänkt sätt. Sitte kritiserade samtidens slentrian att alltid placera monumentalbyggnader, monument och statyer i rummets mitt och ansåg att rutnätsstadens torg (i regel ett uteslutet kvarter) var oproportionerliga i förhållande till omkringliggande byggnader. Han såg den förindustriella staden som ett ideal och han använde både antika och medeltida stadsmiljöer som exempel för att underbygga sina argument. Sitte betonade vikten av stadsrummets slutenhet, skala och scenerier av upplevelsemässiga skäl. Enligt Sitte skulle staden få människor att känna sig ”lyckliga och säkra” vilket visar på att han hade ett djupare mål med sin estetik. Han såg skönheten som ett medel att åstadkomma socialpsykologiska effekter genom framkallande av ”ädla” känslor.

Då man studerar de arkitekturriktningarna som uppstod i Sittes anda, kan man lätt få föreställningen att platser och gators oregelbundenhet var ett självändamål för Sitte. Sittes kritik rörde främst de offentliga monumentalplatserna och när det gällde den övriga bebyggelsens planering så tycktes han inte anse det vara värt att lägga så stor möda på sceniska effekter. Trädgårdsstadstanken som delvis byggde på Sittes idéer om platsutformning, började ju dock som ett boendesocialt tankeexperiment, vilket visar att Sittes idéer är direkt överförbara till andra sammanhang, så länge det rör gestaltning av offentliga rum.

Sittes idé om ett alternativ till rutnätsstad där kvarterens förskjutning gör att rummen sluts.

Jane Jacobs

Jane Jacobs verk ”The Life and Death of Great American Cities” (Jacobs 1961) har sedan det gavs ut varit ett flitigt använt slagträ i stadsbyggnadsdebatten. Jacobs var tidig med sin kritik av funktionalismen. Genom att beskriva det dagliga livet i sitt hemkvarter i New York påvisade hon det välvärdade gaturummets goda sociala funktion. Genom talande statistik och skarpa analyser visade hon på bristerna med de samtida funktionalistiska stadsbyggnadsprojekten i USA. Jane Jacobs förespråkar den traditionella stadsgatans liv och sociala funktion, som bygger på oplanerade interaktioner mellan de boende och mellan boende och besökare. Detta spontana samspel bygger på att de boende känner ett ansvar för sin gata och reagerar på händelser som utspelar sig där. Boken behandlar stora amerikanska städer med sina speciella förhållanden och hennes negativa syn på t ex stadsgröniska och offentliga lekplatser kan kännas främmande. Flera saker är dock grundläggande, som just tryggheten som uppstår när offentliga och privata rum är väl definierade och att människor fungerar bäst i småskaliga strukturer.

Jan Gehl

Jan Gehl förespråkar i *Livet mellem husene* (Gehl 1980) intima gaturum med god kontakt mellan gata och byggnad men med väldefinierade gränser och övergångszoner mellan privat och offentligt. Gehl ser vikten av välintegrerade strukturer och offentliga platser där människor kan röra sig till fots, för att möten, social interaktion och aktiviteter ska kunna uppstå. Boken skrevs i dyningarna efter den funktionalistiska eran och pekar på de små detaljerna i det offentliga rummets funktion som ofta förbises i den stora funktionalismens storskaliga planering.

Kevin Lynch

Möjligheten att orientera sig och känna igen sig i rummet och den psykologiska betydelsen av detta behandlar Kevin Lynch i ”Image of the city” (Lynch 1960). Boken är en av de största klassikerna inom planeringslitteraturen främst genom dess begrepp för att definiera rummets element som är flitigt använda i ortsanalyser. Lynch undersökningar visar på kopplingen mellan den enskilda människans välbefinnande och de visuella företeelserna i vår omvärld. Vi tolkar och använder rummet både genom de små tingarna och de stora skönjbara strukturerna.

Aspekter på rum

Jag har sammanfattat de mervärden som en väldefinierad rumslig struktur ger i ett antal aspekter.

Integrationsaspekten:

- En väldefinierad struktur är lättare att integrera i en tidigare struktur föga nya områden till. Känslan av en strukturellt och visuellt sammanhållen tätort stärker ortens identitet och ger den en enklare sammantagen funktion.

Upplevelseaspekten:

- Sceniska effekter som ger positiva visuella upplevelser genom omslutenhet och vyer.

Orienteringsaspekten:

- När strukturen är visuellt skönjbar blir omgivningen lätt att orientera sig i.

Närvaroaspekten:

- Då gatorna och platserna har en nära relation med omkringliggande byggnader, finns där alltid en mänsklig närvaro. Denna bidrar till en ökad känsla av säkerhet, såväl för den boende som för den tillfällige besökaren.

Grannaspekten:

- Fler och väldefinierade kontaktytor ökar de spontana mötena, det sociala utbytet mellan de boende.

Gränsaspekten:

- Tydliga gränser mellan rummets olika sociala territorier (offentligt, halvoffentligt och privat), ordnar sinnet för både besökaren och den boende och bidrar till en bättre social och psykologisk funktion.

Den ekonomiska aspekten:

- I täta strukturer blir funktionstätheten större. Därmed kan en högre grad av interaktion och fler personliga möten ske. Vissa verksamheter är beroende av sitt läge i stadens välintegrerade struktur. Vilken roll denna aspekt har och kommer ha i framtiden är en intressant frågeställning med tanke på utvecklingen av allt större externa köpcentra och effektivare transport- och distributionssystem.
-

SLUTSATSER BOENDEMILJÖER

Faktorer för en positiv upplevelse av boendemiljön

Dessa faktorer är en samling slutsatser av den litteratur jag läst och de erfarenheter jag själv gjort när jag besökt bostadsområden.

Tydliga gränser mellan det offentliga och det privata rummet

- Offentliga och privata rum med väldefinierade gränser och övergångszoner gör att vi känner oss tryggare i vår närvaro när vi rör oss i rummet och underlättar funktionen.

Orienterbarhet i ögonhöjd

- En skönjbar rumslig struktur gör att vi lätt kan navigera i omgivningen vilket får oss att känna trygghet när vi rör oss i rummet. Ett område ska inte planeras för fåglarna. Orienterbarhet och identitet hör ihop. Ett lättorienterad struktur som har fler noterbara element och detaljer ger också en skönjbar identitet.

Välbalanserad rumslig skala

- Gatans, platsernas och byggnadernas mått ska stå i relation till varandra för att den rumsliga upplevelsen varken blir klaustrofobisk eller agorafobisk.

Positivt laddade väggar

- Rummets väggar kommunicerar med omgivningen genom det vi läser in i dess uttryck. Samma uppsättning volymer arrangerade likadant ger helt olika associationer beroende på dess materiella beskaffenhet. Väggarna ger rummet en identitet som utgår från materialets och produktens kvalitet samt historiska, kulturella och funktionella koppling.

Variation

- Vår hjärna söker skillnader i omgivningen och blir uttråkad ifall kringmiljön upprepar sig för mycket. Matas vi däremot med allt för många intryck, blir vårt sinne till slut mättat och vi känner disharmoni. Denna faktor är nära knuten till rummets alla element.

När väggarna är fattiga på uttryck och ger negativa associationer, blir rummet otrevligt att vistas i. (Foto från studentområde i Bergshamra).

Växtligheten har förmågan att mjuka upp den kantiga, hårda arkitekturen samtidigt som naturen i sig skapar levande rum. (Foto från studentområde i Bergshamra).

Närvaro av natur

- Växtlighet har väldokumenterat välgörande verkan på oss människor. Naturen står också för andra åtråvärda upplevelser än de rent visuella, såsom bländoft, vattenskvall och gräs under bara fötter. Gatans träd har en funktion att fylla som levande arkitektur. Träden fungerar som rumsskapande element och gör rummet föränderligt.

God relation mellan ute och inne

- Byggnader som är uppförda i relation till den omgivande miljön och har egenskapen att bjuda in denna, skänker en omistlig dimension till bostaden. Fönster kan ses som levande tavlor med gatutrådets grenverk, eller kanske ett åkerfält som motiv. Mellan denna faktor och tydliga gränser mellan det offentliga och privata finns ingen motsättning. Genom att uteplatser och stora fönster eller dörrar koncentreras till husets privata sida eller till andra våningen, förblir det privata rummet privat.

Funktionsmässig harmoni

- Samtidigt som rummets upplevelsevärden tillgodoses måste utrymme ges för de dagliga funktionerna. Gatorna måste fungera för alla trafikslag, platsbildningarna ska vara lätt-tillgängliga och vistelsevänliga, byggnaderna ska vara välplanerade. Funktion får aldrig bli en motsats till upplevelsen. Detta kan lätt hända om man låter en eller flera funktionella företeelse ta överhanden och styra gestaltningen. Ofta erbjuder en välordnad, välintegrerad rumslig struktur den bästa funktionen.

Möjlighet att påverka och vara delaktig

- De miljöer som planeras måste ha en viss flexibilitet som gör att människan kan forma sitt eget liv. Detta kan innebära möjligheten att bestämma utformningen av sitt eget hus, odla sin trädgård eller att kunna utnyttja en offentlig plats för sina egna fritidsintressen.
-

TIERP

TIERPS FRAMVÄXT

(Källor: Lange 1986, Tierps kommun 1928)

Småstadens uppkomst

(Ur "Tierps Köping - historisk skildring" Tierp 1928)

"Tierps köping ligger vid Uppsala- Gävle järnväg ungefär mitt emellan Uppsala och Gävle (61km från Uppsala och 53km från Gävle). Denna järnvägsförbindelse, som alltifrån sin tillkomst utgjort en av huvudvägarna till Norrland, och som genom Ostkustbanans öppnande år 1927 ytterligare ökat i betydelse, utgör en av förutsättningarna för samhällets uppkomst. Den andra får sökas däri, att Tierp är naturligt centrum för den rika jordbruksbygd, som skapats av Tämnarådalens utmärkt bördiga jord. Denna bygd är av ålder norra Upplands huvudbygd, som alltifrån 1600-talet ofantligt ökade i betydelse genom de talrika järnbruk som här uppstodo. Endast efter Tämnarån lågo de viktiga bruken Ullfors, Strömsberg, Vestland, och Karlholm, samtliga tyvärr numera nedlagda. Med naturlig orientering åt Tierp äro vidare att nämna de stora bruken Söderfors och Lövsta, det sistnämnda också nedlagt sedan år 1926."

"Tierps köping omfattar de gamla byarna Åskarbys, Bäggebys och en del av Svanbys områden. Huru länge dessa byar funnits veta vi icke. Men sannolikt utgöra de en direkt fortsättning av den bosättning, som vi kunnat konstatera funnits redan under sten-, brons- och järnålder."

Vendelbygden 1938 ger en bild av den norduppländska agrarkulturens fysiska uttryck. (Bild ur Lange 1986)

Bäggeby är en av de bonbyar som fanns där Tierps centralort idag ligger. Kartan visar hur gårdarna formerade sig tätt och slutet. (Bild ur Tierps kommun 1928)

Arvet

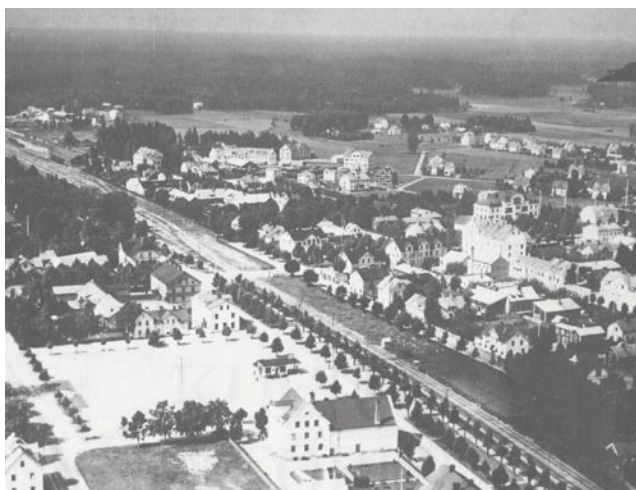
Tierpsbygden var fram till slutet av 1800-talet utpräglat agrar. Tierp var naturligt centrum för den jordbruksbygd som sprungit fram ur Tämnarådalens bördiga jord. Huvudvägen från Stockholm till Norrland har sedan lång tid gått över Uppsala, via Tierp och Gävle. Kring denna bygd fanns också många järnbruk och Tämnarån tjänade länge som transportled för järn. Järnet transporterades på ån till Strömsberg och kördes därifrån ut till kusten, för utskeppning.

Järnvägssträckan mellan Uppsala och Gävle invigdes 1874 och det var framför allt genom Tierps strategiska läge vid Tämnarån som en järnvägsstation förlades här. Järnet kunde då istället fraktas med järnväg från Tierp.

Inom det som man idag räknar som Tierps centralort, fanns innan järnvägens byggande, ett antal små bonbyar. Rester av dessa finns också kvar idag och är ett värdefullt tillskott i Tierps stadsbild.

Stationssamhället

Uppförandet av stationen ledde snabbt till att olika verksamheter började etablera sig i Tierp. Gästgivargård och Järnvägshotell tillkom tidigt. Post, apotek och provinsialläkare flyttades hit. Köpmän och hantverkare av olika slag började förlägga sina näringar här. Under 1870-talet fick man tillåtelse att hålla s.k. "kreaturs- och torgdagar", där främst handel med agrara produkter kunde ske. Snart upprättades den plats som kom att bli "Stora torget" för detta ändamål. Lokala ordnings-, byggnads- och hälsovårdsstadgar fastställdes 1888. Diskussionen om en reglerad stadsplan började föras.

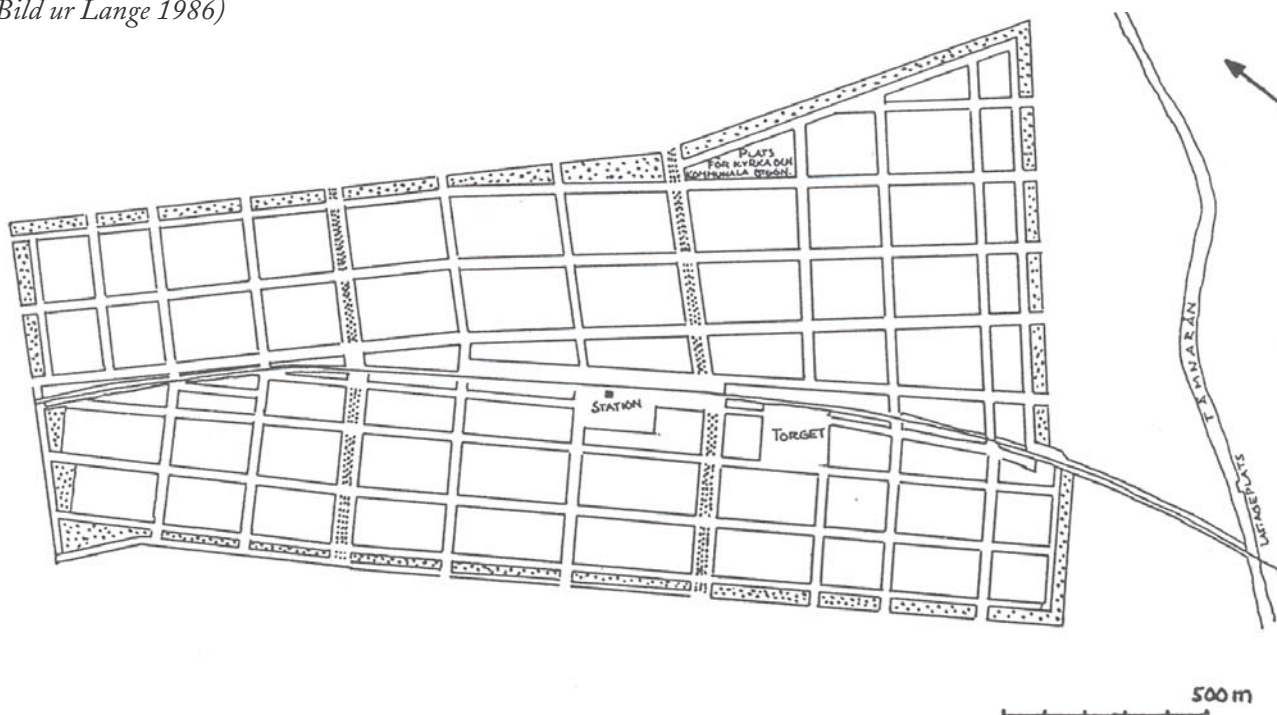

*Tierp innan funktionalismen visar på en lantlig småstadskaraktär.
(Bild ur Lange 1986)*

Z Larssons stadsplan

Tierps första stadsplan presenterades 1891. Den framarbetades av Z Larsson, som tidigare varit stadsingenjör och brandchef i Uppsala stad, där han deltagit i planeringen för Uppsalas utvidgning. Den väl tilltagna planen var av typisk rutnätsmodell, en av de sista i den "nybarocka" stilen som presenterades i vårt land. Planen delas på mitten av järnvägen. Genom den löper två esplanadstråk, varav det ena kom att förverkligas. Flera av Tierps mest karaktärsfulla byggnader i centrum, hörör från tiden för Z Larssons plan. Norra och Södra esplanaden är värdefulla inslag i stadsbilden.

*Z Larssons stadsplan från 1891.
(Plan ur Lange 1986)*

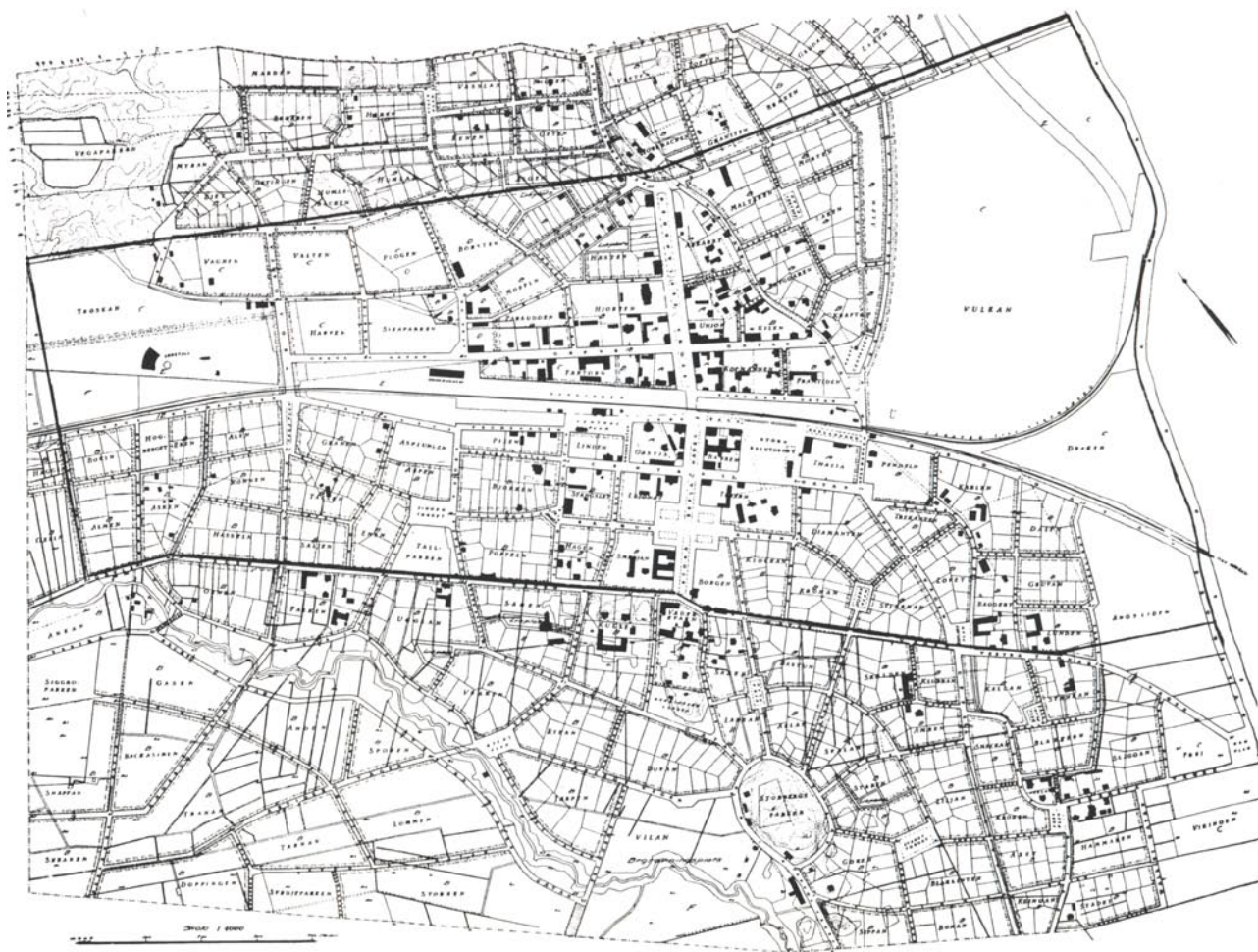
Cyrillus Johanssons stadsplan

Z Larssons plan var, som alla rutnätsplaner, schablonmässig och tog föga hänsyn till platsens naturliga förutsättningar, den gamla landsvägen eller äldre bystrukturer. Dessutom upptog den ängsmark, som var mindre lämpad för bebyggelse. En rätt betydande nybyggnation uppstod också precis utanför det planerade området där bättre mark för detta ändamål fanns. Röster höjdes för en revidering av planen. Arkitekten Cyrillus Johansson fick uppdraget att förändra den och resultatet stadfästes 1921. Cyrillus stadsplan skilde sig helt mot Z Larssons sånär som på några kvarter i centrum. Den byggde på sekelskiftets kontinentala ideal, exempelvis Camillo Sittes teorier samt den engelska trädgårdsstadsideén. Resultatet blev en i högre grad organiskt formad och mer utbredd struktur, som till stor del följde topografin och tog hänsyn till Åskarbys och Bäggebys lägen. Mellankrigstidens tillväxt var dock dålig i Tierp. Det bestående resultatet från Cyrillus stadsplan är den ”villastadsdel” som växte fram norr om centrum och som följer Cyrillus tomtindelning

Funktionalismens bidrag

Även Cyrillus Johanssons plan föll snabbt för tidens tand, då det bilorienterade samhället växte fram. Cyrillus plan innebar smala krokiga gator, enkelriktad trafik och små torgbildningar, något som rimmade illa med den nya tidens rationalism. Arkitekturen härörande från 50-talet och framåt står för den absolut största sammanlagda byggnadsvolymen. Centrum omdanades och villamattor har i flera etapper låtits expandera norrut. Ett antal flerbostadsområden har också tillkommit söder om centrum. Det är framförallt tiden mellan 1950 och 1990 som mest präglar centralortens sammantagna karaktär och bidragit till en fragmentiserad brokighet, såväl strukturellt som visuellt.

Faktisk bebyggelse år 1928 med tomtindelning efter Cyrillus och konurerna efter Z Larssons plan inritade med svart linje. (Bild ur Tierps köping 1928)

TIERPS BEBYGGELSEKARAKTÄRER

Centrum

Kring centrum samlas handel och offentliga institutioner. Handeln är situerad främst kring två gator; Centralgatan, som är ortens huvudgata, samt Bangårdsgatan. Strukturen är präglad av Z Larssons rutnätsplan.

Centrum är en samling av gammalt och nytt.

Bebyggelsens karaktär är brokig. Här samlas arkitektur från flera epoker. Många uttrycksfulla byggnader från de första decennierna efter stationens tillkomst finns fortfarande kvar, men förhärskande längs Centralgatan är senfunktionalistiska bidrag. I nordöstra kanten av centrum ligger rester av Åskarby, en lämning från tiden före järnvägens tillkomst. Tillskott av arkitektur från 1980 och framåt saknas emellertid. I nordsydlig riktning sträcker sig norra och södra esplanaden, realiserade symboler för de storslagna planer som Z. Larssons stadsplan stod för.

Stora esplanaden minner om forna tiders drömmar. Den pryder sin plats och utgör ett av Tierps mer karaktärsfyllda drag.

Villastadsbebyggelse

Strukturen är präglad av Cyrillus Johanssons stadsplan. I södra delen finns ett antal påkostade jugendvillor som torde ha tillkommit innan Cyrillus plan blev aktuell. Bebyggelsens karaktär varierar mellan gatorna från enhetlig till brokig och dess ålder skiftar. Området är en exposé över 1900-talets småhusstilar.

*Villastadsbebyggelsens gaturum.
(Bild ur Lange 1986)*

Äldre byrester

I och kring centrala Tierp finns på flera ställen rester av de gårdar som tidigare utgjorde Tierp. I ett par fall har gårdsmiljöer infogats i den övriga bebyggelsen, ett trevligt inslag i stadsbilden som dessutom åskådliggör platsens historia.

*Åskarby i utkanten av centrum.
(Bild ur Lange 1986)*

Villa- och radhusmattor

Dessa områden präglas av funktionalismens rationella tänkande. Villorna är byggda för att skapa ett trivsamt och funktionellt boende för den enskilde, utan att bilda en förmerande helhet. Varje hem är sin egen borg. Gatorna utgör ett rätvinkligt mönster, likt schabloner och skapar ingen sammanbunden struktur. Områdena utgör självständiga, åldersmässigt homogena enklaver. Eftersom dessa är strikt rätvinkliga bildas mellanrum som idag består av till tomterna angränsande gräsytor. Åldern sträcker sig från 60-tal till 90-tal.

Funkishyreshus

Söder om centrum ligger ett antal kvarter med typiska hyreshus från 50-talet. Detta inslag ökar känslan av Tierp som mindre stad. Denna typ av bebyggelse håller allmänt god gestaltningsmässig kvalitet och får ses som ett positivt inslag.

Lamellhusområden

Söder om centrum ligger ett kvarter med lamellhus från miljonprogrammets dagar. De erbjuder ett fungerande boende men miljöerna är fattiga på uttryck liksom ofta är fallet i områden av denna typ, både vad gäller utemiljö och byggnadens utformning. Relationen till gatan brister.

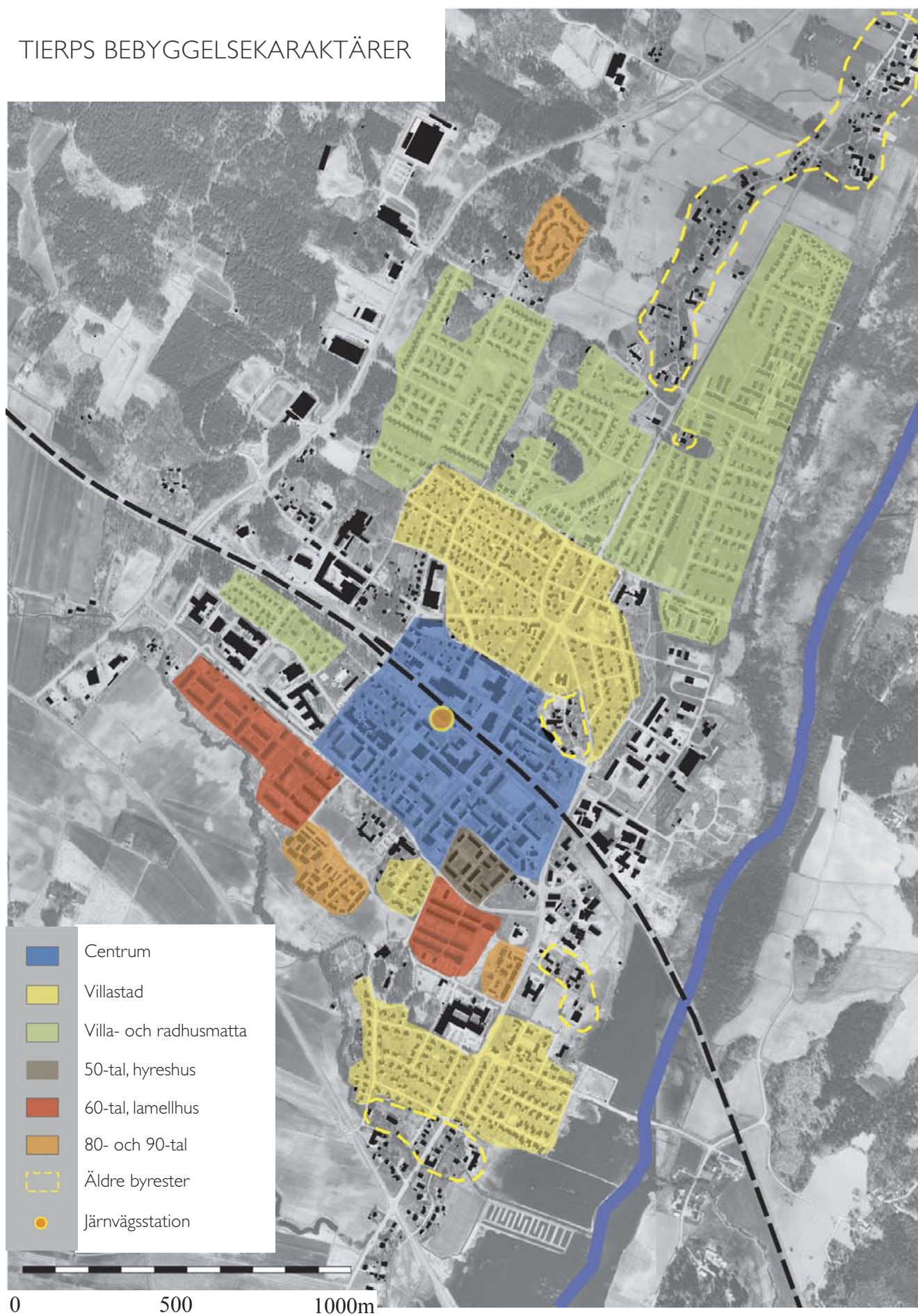
80- och 90-tal

Bidraget från 80- och 90-talet rör främst par- och radhusbebyggelse av trä. Några högre stenhuskvarter av typisk postmodern karaktär finns också söder om centrum. I norra tierp finns ett organiskt format område från denna tid, med karakteristiska parhus i trä. Gatorna är av återvändstyp, och området bildar en egen enklav i skogen. Insprängt bland villaområdena finns också bebyggelse med samma uttryck men infogade i den striktare strukturen. Allmänt sett är denna typ av träarkitektur å ena sidan folklig men känns samtidigt arkitektoniskt torftig.

Organiskt format parhusområde från början av 90-talet. Trivsamt boende och enkel arkitektur men strukturen utgör en egen enklav med återvändsgator.

TIERPS BEBYGGELSEKARAKTÄRER

SAMMANFATTNING TIERPS CENTRALORT

Nybyggarbygden

Tierp hade fram till och med funktionalismens intåg, en relativt enhetlig prägel. Detta framkommer av bildmaterialet från tiden mellan 1880 och 1930. Bebyggelsen utvecklades först efter Z Larssons och senare efter Cyrillus Johanssons stadsplan. De båda planerna var väl tilltagna men dess respektive struktur försäkrade om en kontrollerad och samlad tillväxt. Husen som byggdes hade likartade material och färger samt en väl anpassad skala. De variationer som fanns var snarare kompletterande och gav mervärde.

Från och med efterkrigstiden och framåt, har centrum omdanats, det funktionalistiska tänkandet tilläts ta över helt. Flera villaområden av schablonartad karaktär, har stått för en stark expansion norrut. Hyresområden av olika art har tillkommit främst i söder och i väster.

Det speciella med Tierp är just dess brokighet. Denna splittrade karaktär har måhända inga visuella upplevelsevärden. Den illustrerar dock på ett mycket åskådligt sätt den anda som Tierp uppstått ur och som fortfarande gör sig gällande. Jag skulle kalla den ”nybyggaranda”. Tierp är ett barn av modernismen. Z Larssons esplanader leder till Paris (en av modernismens födelseplatser under 1800-talet), och idén om Tierp har förflyktigats två gånger sedan dess. Därmed är det svårt att hävda att Tierp står för en specifik arkitektur eller karaktär. De byggnader som har uppförts har varit avtryck av respektive samtids ideal. Volymmässigt är det funktionalistiska uttrycket mest påtagligt. Därmed inte sagt att man inte kan välja en specifik planeringsepok och ha den som utgångspunkt för vidare utveckling av Tierp.

Cyrillus Johanssons plan förenade ortens behov av småskalighet och situationsanpassning med en sammanhållen och rumsskapande struktur, en idé som lämpar sig som grund för ett samlat arkitektoniskt förhållningssätt i Tierp. Tierp har natur, utrymme och närhet till kommunikationer att erbjuda. En stärkt arkitektonisk identitet skulle göra Tierp än mer intressant och konkurrenskraftigt.

Tierp erbjuder:

- Närhet till natur och odlingslandskap
- Bra kommunikationer och därmed närhet till Stockholmsregionen
- Marktillgång och vilja till utveckling och utbyggnad
- Ett utbyggt centrum och god service
- Bra företagsklimat

Tierp behöver:

- En mer positivt laddad identitet
- Större befolkningsunderlag för att upprätthålla centrums funktioner

Medel för att uppnå detta:

- En arkitektur som tillvaratar närheten till natur och odlingslandskap men som samtidigt har ett starkt uttryck i sig. En del i det sistnämnda är en väldefinierad rumslig struktur med anpassad skala. En annan är bebyggelse och offentliga platser med god arkitektonisk kvalitet.
 - Centrum i en ort får ofta stå för sinnebildens för densamma. Att satsa på dess utformning är ofta en god investering.
-

PLATSEN VALLSKOGA

Förhållande till Tierp

Området är beläget väster om Södra Sjukarby i Norra Tierp. Avståndet från centrum till områdets södra ände är dryga 1 km.

Landskapsbild

I söder gränsar tierps villabebyggelse. I väster kan man skönja ett parhusområde från 90-talet mellan skogsridåerna. Öster om området ligger Södra Sjukarby utsträckt längs en ås. Norrut fortsätter åkerlandskapet och erbjuder en vacker utblick. Genom åkrarna och närvaron av Södra Sjukarby blir platsen utpräglad agrar, på många sätt en pastoral.

Vegetation och terrängförhållanden

Området utgörs av ett ca 800m långt åkerfält utsträckt i sydvästlig – nordöstlig riktning. Det avgränsas av höjder och skog i väster och Sjukarbyåsen i öster. En höjd sträcker också ut sig över åkern i södra delen av området. Ett antal vegetationsbeksädda odlingsrösen finns utspridda på fälten. Här och var på åkrarna löper öppna diken varav några är kantade med lövsly. Den skog som klär den omgivande terrängen är av barrblandkaraktär med inslag av trivi- allövdunder.

Kulturlandskapet

Södra sjukarby är en av de bondbyar som fanns i Tierp innan järnvägen drogs fram och den första stadsplanen stadfästes.

Nybyggnation i landskapet

Vid placering av ett bostadsområde på fälten, ändras naturligtvis den agrara karaktären radikalt. Det man skapar blir någonting nytt och det måste göras både utifrån det agrara landskapets förutsättningar och Tierps behov. De kvalitéer som platsen besitter erbjuder goda möjligheter att skapa ett bra naturnära boende men som samtidigt blir en naturlig fortsättning på Tierps tätort. Strukturen kan formas av åkerns konturer. Kontakten med omkringliggande skog och fält ger möjlighet till goda utblickar och lekplatser

Södra infarten till Sjukarby.

VALLSKOGA I RELATION TILL ÖVRIGA TIERP

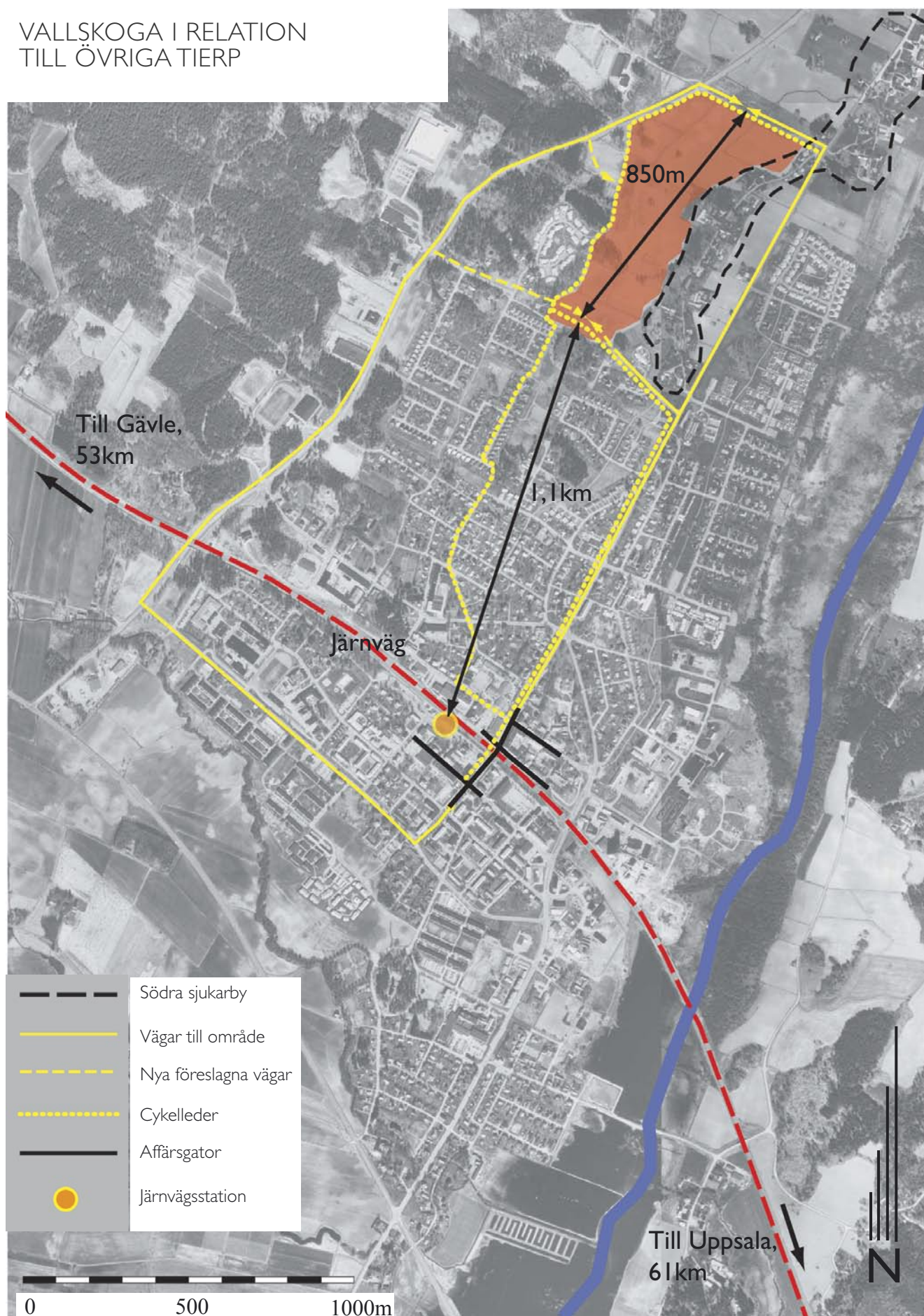

Bild A: *Utblick över fälten från söder. Fältet är långsträckt och smalt vilket ställer villkor på strukturen.*

Bild B: *På hösten blir Sjukarbys bebyggelse mer påtaglig.*

Bild C: *Ett bostadsområde från början av 90-talet skymtar mellan träden. Genom utbyggnad av Vallskoga får detta område kontakt med annan bebyggelse och binds tätare samman med Tierp som helhet.*

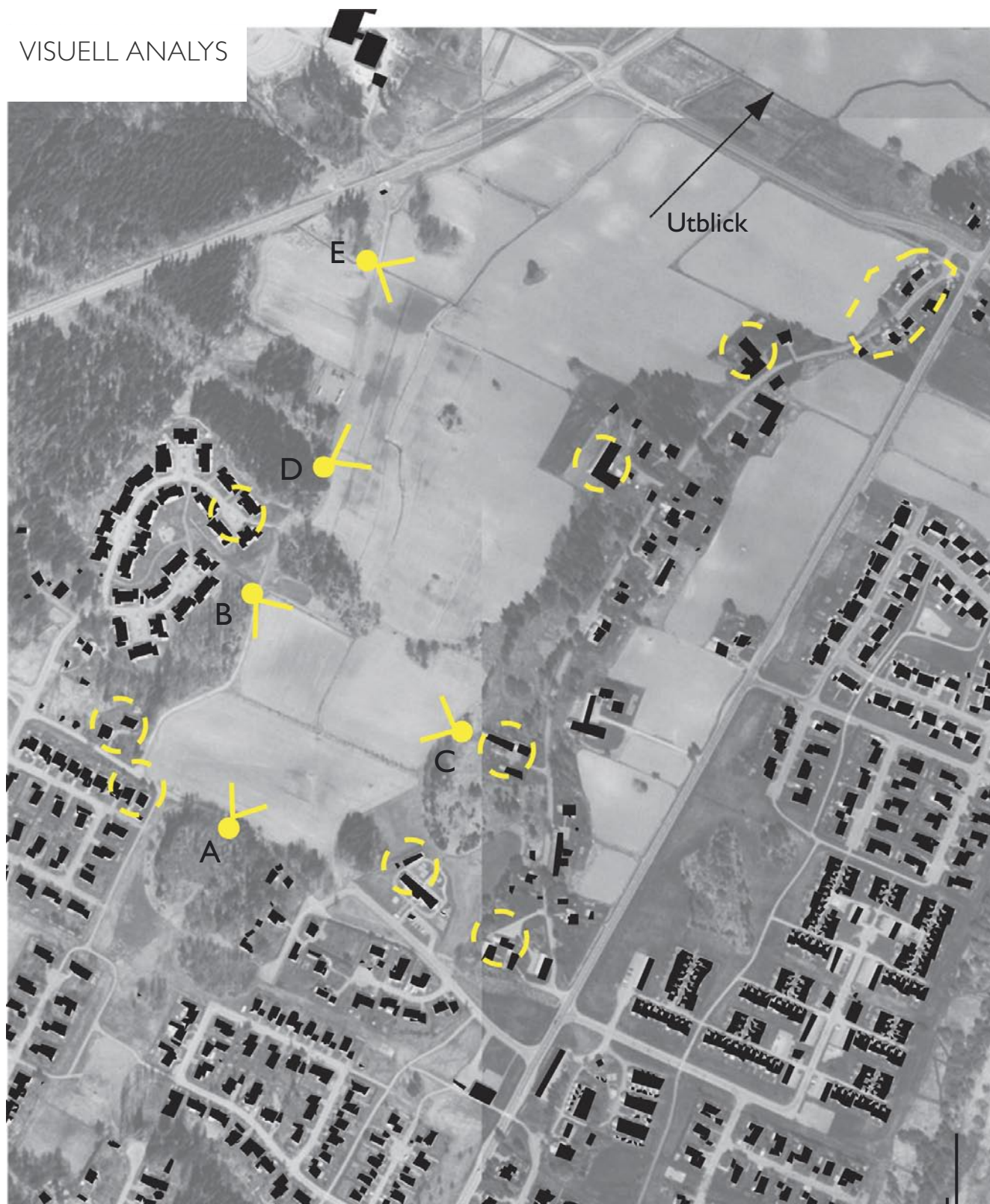

Bild D: *Vallskogafältet är änden på ett långsträckt åkerlandskap som sträcker sig norrut ända till kusten. Sjukarbys bebyggelse är skymd av åsen och dess vegetation, men ett par ekonomibyggnader är framträdande blickfång. Små lövbebusna höjder på fälten kan infogas i den nya bebyggelsen. Dessa bidrar till den pastorala karaktären.*

Bild E: *Ett inflöde av vatten sker i ett system av diken. Vattnet kan utnyttjas i ett tänkt tvärgående naturstråk.*

VISUELL ANALYS

 Omgivande bebyggelse
som är visuellt skönjbar
från fältet

 Fotopunkter

GESTALTNINGSPROGRAM

STÄLLNINGSTAGANDEN

Området planeras och gestaltas för det allmänna men med omsorg om individen. Detta innebär att platser och byggnader ska utformas för att bilda en förmerande *helhet* som tilltalar såväl den boende som besökaren samt berikar Tierp arkitektoniskt och kulturellt.

Fokus ligger på mellanrummet. Rummet som definierar platsen och som ska upplevas, förmedla skön spänning och samtidigt fungera utifrån vardagens och samtidens behov. Mellanrummet avgränsas, formas och ges karaktär av byggnader och natur.

Vallskoga ska förena småstadens strukturmässiga fördelar med den lantliga karaktären som platsen idag präglas av. Planen har därför en tydlig rumsbildande struktur, uppbyggd av platser, gator och kvarter men följer landskapets naturliga form och tar till vara på de pastorala upplevelsevärdena.

God boendemiljö i stad och landskap

Boendemiljöns funktioner och estetiska egenskaper ska utvecklas utifrån de boendes behov och med omsorg om orten som helhet. God arkitektur ska ses som ett medel att uppnå miljöer som präglas av god funktion, enkelhet, trygghet och stora skönhetsvärden.

Vallskoga ska erbjuda positiva upplevelser

Vallskoga utgör en arkitektonisk helhet där alla ingående delar ska gestaltas med samma omsorg. God arkitektur ska präglade områdets byggnadsverk.

Bebyggelsen, gatorna och platserna ska formas i samspel med landskap och stad, så att de boende såväl som omgivning erbjuds positiva upplevelser i en vacker och väl fungerande miljö.

Arkitekturfrågorna ska beaktas i alla skeden av planerings-, projekterings- och byggprocess och därefter i fortsatt skötsel och förvaltning.

Disposition av området

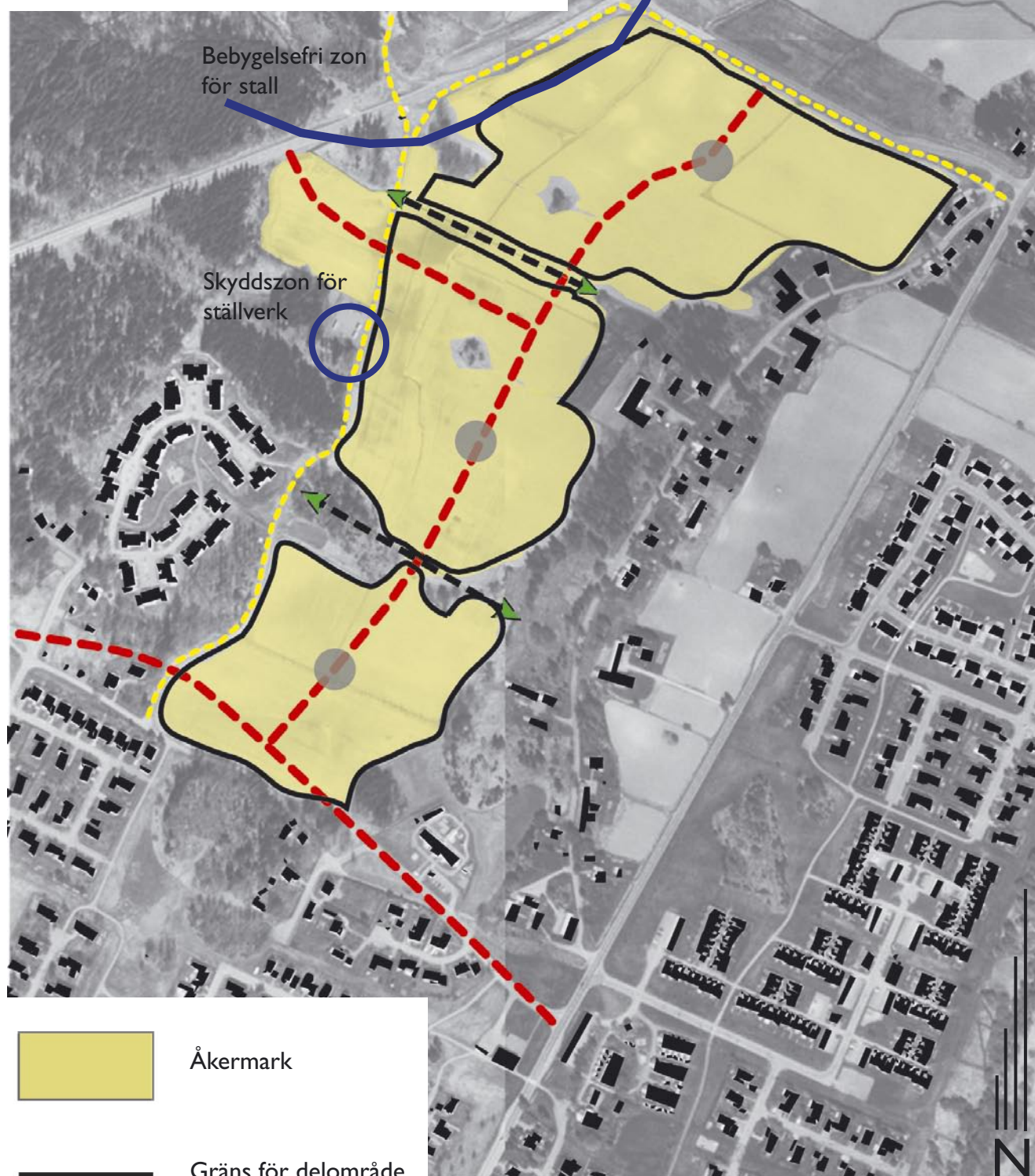
Bebyggelsen förläggs till de låglänta åkrarna. Detta gör att man sparar naturmark och minimerar påverkan på den omgivande bebyggelsen.

Vallskoga delas in i tre delområden som åtskiljs av tvärgående naturstråk. Delområdena formerar sig kring centrala platsbildningar. En ny väg är planerad av kommunen i fältets södra del.

Genom området i nord-sydlig riktning löper ett huvudstråk som förskjuts vid de centrala platserna. Detta gör att genomgående trafik minimeras. En gång- och cykelväg löper idag längs fältens västra sida.

Runt stall och ställverk finns zoner där bebyggelse ej kan tillåtas.

IDÈ FÖR DISPOSITION AV VALLSKOGA

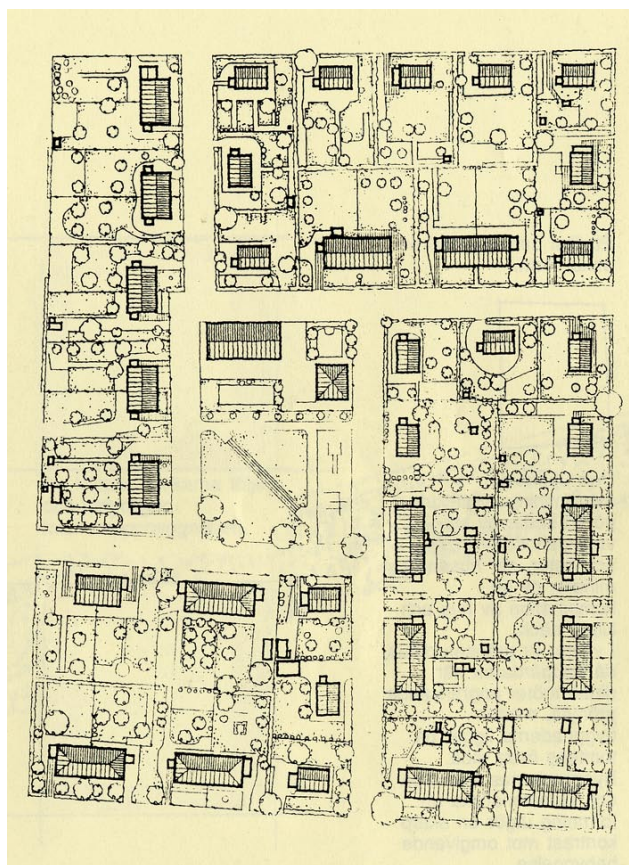

BESTÅNDSDELAR

Den planskiss som följer är en idéskiss som visar ett exempel på hur området skulle kunna gestaltas utifrån gestaltungsprogrammets principer. Planen består av tre delområden uppbyggda av beståndsdelarna *bebyggelse*, *kvarter*, *gata*, *centrala platser* och *naturstråk*.

En plan- och skalmässig förebild har varit "Röda stan" i Norrköping, där en småskalig bebyggelse formerar sig i kvarter kring en central plats. Skalan motsvarar den som gäller för Tierps villastadsdel men planen är mer konsekvent organiserad i de beståndsdelar som jag redovisat ovan (med undantag för "naturstråk"). Bebyggelsen är organiserad kring en central grönyta och varierad mellan ett antal hus typer, både små villor och parhus. Den konsekventa faluröda färgsättningen ger stadsdelen ett samlat uttryck.

Byggnaderna som redovisas i planskissen ska ses som exempel på tänkbara hustyper utifrån gestaltungsprogrammets intentioner. Bebyggelsen kan alltså utformas på många olika tänkbara sätt med olika grad av variation men med bibehållen korrelation gentemot gestaltungsprogrammets principer.

Röda stan i Norrköping har varit en plan- och skalmässig inspiration. Området består av en blandning av småskaliga en- och flerbostadshus samlade runt en central plats. Det "Sitteanska" gatumönstret gör att det centrala rummet är visuellt slutet. (Illustration: Eva Åberg)

ILLUSTRATIONSPLAN

Bebyggelse

Bebyggelsen utgörs av villor, parhus och kedjehus samt ev. enstaka flerbostadshus i 1 – 2,5 våningars höjd. Bebyggelsen ska förhålla sig rumsbildande till gatan och husen placeras därför i en gemensam linje längs denna.

Byggnader utformas så att de har en formellare sida mot gaturummet och en mer öppen, privat sida in mot kvarteret. Generellt gäller då att fasaden är öppnare in mot kvarteret men sluten och mer insynsskyddad mot gatan. Dock ska den boende kunna ”välja” att sträcka ut sitt ”liv” i gaturummet. Detta kan ske med exempelvis franska balkonger, burspråk och omgärdade förgårdar. En formell entré gestaltar traditionellt reserverat välkomnande. Här ska den besökande snabbt få en känsla av den officiella lite putsade bilden av vem hon är på väg att besöka. På den mer privata sidan kan byggnaden vara mer ”exhibitionistisk”, med exempelvis glasverandor eller stora fönsterpartier och uteplatser med köksdörrar.

Eftersom alla bostäder har kontakt med naturelement på båda fram och baksida: det omgivande landskapet, trädgårdarna och gatornas trädtrader, bör man gestalta byggnaderna med tanke på detta. Rätt placerade fönster, uteplatser och balkonger gör att huset tar in den ”levande arkitekturen” och samspelar med det gröna.

Tänkbara hustyper utifrån gestaltungsprogrammets intentioner. Typerna utgörs av enskilda småhus och har även satts samman till rad- och kedjehus. Även ett flerbostadshus alternativt radhus med möjlighet till någon enstaka verksamhet i bottenplan illustreras. Hustyperna har en mer ”formell” framsida och genomsläpplighet mot bak- eller sidsida. Typ A består av 1,5 våningar och har en bas på ca 7 x 12,5m. Hus B och C består av 2 våningar med möjlighet till inredningsvind.

Radhus med vackra förgårdar. Att entréerna är upphöjda gör att de får en mer tydlig och formell karaktär. Denna känsla går dock att åstadkomma även när entréerna är i markplan. (Svartbäcken Uppsala).

Husens fasader ska erbjuda en ”ordnad variation” i form och färg. Hustyper utvecklas efterhand som delområdena byggs ut. Dessa utgår från ett gemensamt formspråk och varierar ned till husradens nivå. På vissa ställen kan enskilda hus eller huspar ges ett annorlunda utseende gentemot omgivningen för att framkalla oväntade effekter, markera fond i änden av en gata eller början och slut på husrader.

Boende och framförallt familjer möter ibland förändrade behov beträffande bostadens yta. Därför är det en god idé att göra byggnaderna flexibla, exempelvis med inredbar vind eller möjlighet till utbyggnad inåt på tomten.

1. Central plats

2. Central byggnad med verksamheter (ex restaurang, dagis, äldreboende) och radhus eller flerbostadslösning.

3. Sparad natur i mitten av kvarter som utvecklas

4. Naturstråk med dagvattenhantering.

5. Platsbildning i kvarter

Perspektiv

A. Gatuvy

B. Gatuvy

C. Krökt gata fågelperspektiv

D. Central plats.

Kvarter

Mellan byggnad och gata förläggs en ca 4 m bred förgård. Förgårdsmarken ger ett sunt avstånd till gatan, samtidigt som dess bredd medger att gatans rumslighet bibehålls. Till varje bostad finns en trädgård av varierande storlek.

De centrala delarna av bebyggelsen formar kvarter. Genom kvarteren löper gångar som gör dem mer integrerade inom sig själva då det blir lätt att röra sig ”informellt” till samtliga grannar. Detta främjar spontana kaffebjudningar och barnen får ett utvidgat, mer spännande rörelseschema. Gångarna ger också ett eftertraktat avstånd till hushållet mitt emot, utan att möjligheten till samtal över staketet inskränks. Där gångar korsar varandra kan små platser bildas, exempelvis en liten gräsplätt lämpad för lek eller kanske hemvisten för kvarterets egen skulptur.

*Exempel på gång i kvarter. Gången kan göras halvpri-
vat genom att sätta vackert utformade grindposter vid
entréerna. (Svartbäcken, Uppsala).*

*Exempel på en platsbildning inuti ett kvarter, i detta fall
nyplanterad med björkrader. (Enskede trädgårdsstad).*

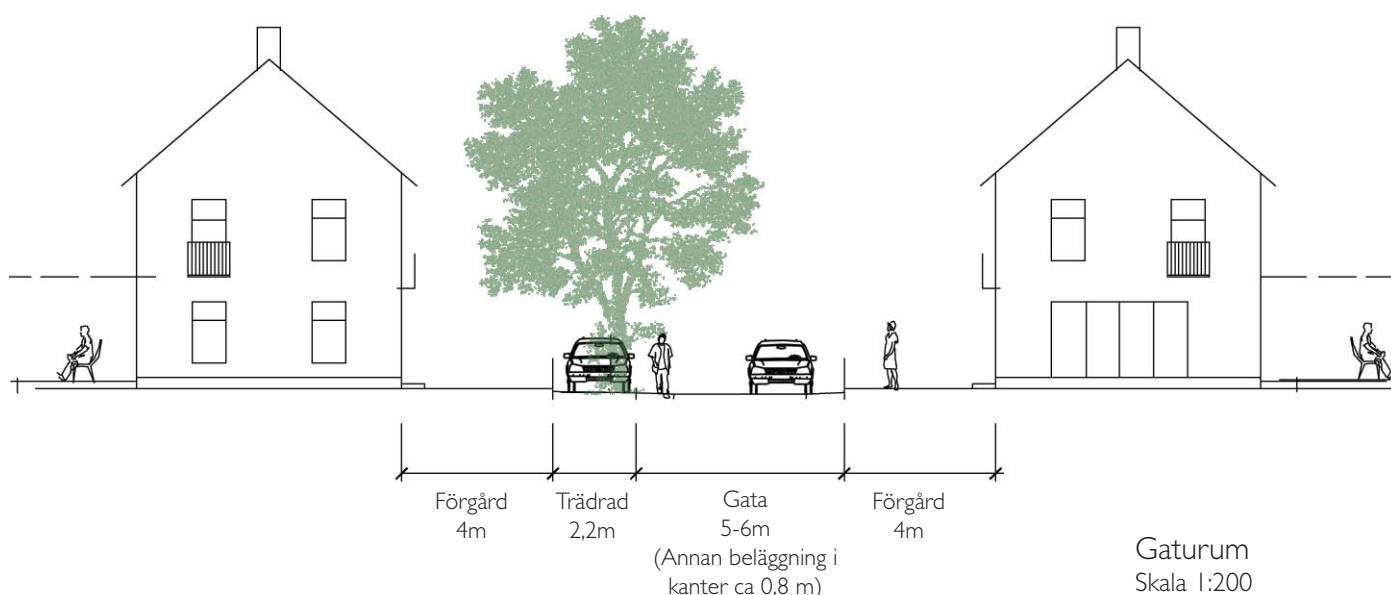
Gator

Gaturummet utgör en helhet, ett sceneri skapat av de omgivande husen, träden, armaturer och markens beläggning. Samtliga gator är trädplanterade. Träden är levande arkitektur. De minskar gaturummets skala samtidigt som deras föränderlighet över tiden skänker spänning och den variationsrika formen berikar det konstruerade. Med jämna mellanrum finns fickor för tillfällig parkering mellan träden. Gaturummets beläggning är uppdelad så att körbanan visuellt blir smalare. Detta medför att bilisten sänker hastigheten.

Exempel på varierad gatubeläggning som gör att gatan känns smalare. Foto: Stefan Elfving.

SEKTIONER

Egen parkering integrerad med, eller i anslutning till bostaden gör att bilarna sprids och tråkiga oflexibla parkeringsytor undviks. I de fall garage eller carport byggs, ska även dessa ges en genomtänkt gestaltning. Sådana byggnader uppförs bakom husens linje mot gatan. Mellanrummen mellan gatuträden utformas här och var för att kunna fungera som gästparkering.

Exempel på hur björkar har planterats i en remsa direkt mot hustomterna. Utrymmet har medgett att en liten informell stig kunnat bildas innanför björkarna. (Kåbo, Uppsala)

Exempel på hur gästparkeringar kan lösas mellan träden i gatornas trädtrader. Gatan har en annan beläggning i kanterna för att gaturummet ska kännas smalare och bilarna sakta ner. dessa remsor kan också utgöra mer fredade zoner för gångtrafikanter.

Perspektiv A. Gaturummen är omslutna av husens fasader och trädtrader. En husfasad bildar i detta fall fondmotiv i gatans förlängning. Gatans bredd är ca 5m. Zonen med trädrad och gästparkeringar är strax över 2m.

Perspektiv B. Exempel med en något bredare gata än i Perspektiv A (ca 6m). Gatan är något krökt. Tillsammans med den synliga gaveln i fonden ger detta en spänning åt gaturummet.

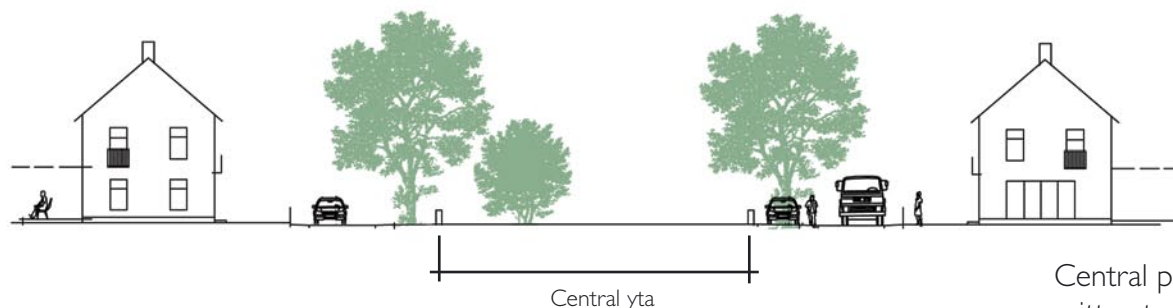
Perspektiv C. Ett starkt krökt gaturum som även det möter en tvärställd byggnad i änden. Variation i gatornas former förhöjer upplevelsen av området.

Platser

De centrala platserna utgör små rekreations- och vistelseytor. Den omgivande bebyggelsen ger dessa en stark rumskänsla. Här kan man sparka boll med de yngsta, låta dem klättra i lekställningen eller sätta sig på en bänk och vila under promenaden. Små dammar för lokalt omhändertagande av dagvatten kan också anläggas och tjäna som ett värdefullt livgivande inslag.

Perspektiv D. De centrala platserna kan vara enkelt utformade, med en gräsyta omgiven av parksoffor samt en liten lekplats. Platserna kan bli vackra rum för social möten och lek.

Central plats,
mittensta området.
Skala 1:400

Naturelement

Området genomkorsas av två genomgående naturstråk. Det södra stråket ugörs idag av en naturlig avgränsning i form av vegetationsbeksäddade höjder. Det norra stråket skapas av dammar och nyplanterad vegetation. Tanken är att detta stråk ska vara genomskådligt, för att inte separera delområdena.

Området omges av skog och åkermark, som erbjuder promenadmöjligheter och utblickar. På fälten finns ett par mindre höjder bevuxna med löv. Dessa sparas och bildar mittpunkter av naturmark i kvarter. De centrala platserna kantas av gatuträd och ska ha ett enkelt lättskött urval av växter. Platserna utformas med möjlighet till LOD i öppna dammar. Gatuträdens art varieras för att ge gatorna olika karaktär.

Kanske kan det vatten som idag rinner till området användas i det norra naturstråket. Bilden är tagen på platsen för det stråket.

Våtmark / LOD

Norra naturstråket
Skala 1:400

AVSLUTANDE DISKUSSION

Var ritar man första strecket? När jag påbörjade detta examensarbete så fick jag snabbt en sorts bild, en föreställning av en struktur som bygger på mina egna preferenser. Att vara medveten om detta och se det som ett problem tror jag är ett stort steg. Jag ville frigöra mig från bilden i mitt huvud med vetskapen om att det egentligen är omöjligt. Vi bär på det vi bär på men vi kan alltid besluta oss för att ta in mer, vara lyhörda, och omvärdera våra bilder.

Stadsplanering handlar mycket om ställningstaganden och att väga faktorer emot varandra. Livsmiljöer kan ritas på oändligt många sätt och har så gjorts beroende på de bakomliggande idéerna, vilka faktorer som för tiden ansetts viktiga. Att värdera på ett bra sätt kräver både kunskap och känsla. Från början kände jag att jag saknade något att förhålla mig till, vilka faktorer som ska ingå i "listan". Det skulle bli ett alldeles utmärkt område för den enskilde om man sålde av tomter styckevis och lätt varje köpare bestämma vad för hus som ska finnas där och var på tomten det ska ligga. Den typen av boende är mycket attraktivt, då det innebär maximal frihet för ägaren. Om det är så, vad har en arkitekt för uppgift att fylla i sammanhanget?

Den sorts planering som jag nyss beskrev gagnar den enskilde men inte samhället som helhet. Visst måste det finnas utrymme för den "fria" typen av planering men den måste lokaliseras till platser där det passar. I arbetet argumenterar jag för vikten av ortens identitet. Den bild som människor får när dom kliver av tåget påverkar vilka möjligheter orten har att locka människor och verksamheter dit. Att hemstaden förknippas med upplevelserika miljöer och ett gott boende ger självförtroende åt kommunens befolkning och styre. Vi har ett ansvar för framtiden att det vi tillför håller god kvalitet och är uppfört med hänsyn till kultur- och naturarv. Jag tror också att en väl genomtänkt boendemiljö alltid är attraktiv, även för den allra största frihetsälskaren. Människor förväntar sig att arkitekten ska lösa uppgiften bra. Därför är det "arkitektritade" alltid exklusivt. Ibland måste man göra människor medvetna om det exklusiva. Om genomtänktheten är klart redovisad i exempelvis ett gestaltungsprogram, kan en stolthet väckas där

innevånaren kan hävda att "jag minsann bor i ett arkitektritad område, kolla vad fint det är".

Jag tror att de bästa livsmiljöerna är de, där arkitekten haft förmågan att hantera den övergripande skalan såväl som detaljerna. Det är på ögonnivå vi människor vistas och ett område ska inte utformas för fåglarna. Jag tror inte på färdiga mallar utan att varje situation blir bäst löst om det sker i förhållande till det närmast omkringliggande. Det gäller såväl struktur som material och skala. Då känns omsorgen i gestaltningen och man får en blandning av funktion och upplevelse.

REFERENSER

Berglund, Ulla, (1996): *Perspektiv på stadens natur*. Tryck och Kopiering, Stockholm.

Boverket (1999):
Rekoråren, en epok i svenskt bostadsbyggande.
(Red: Thomas Hall), Daleke Grafiska AB, Malmö

Elfving, Stefan (2005): *Att passa in – En inblick i tomt och småhuskän genom femton intervjuer*
Examensarbet vid institutionen för
landskapsplanering, Ultuna.

Gehl, Jan (1971): *Livet mellem husene*
Arkitektens Forlag, Köpenhamn.

Jacobs, Jane, (1961): *The Death and Life of great American cities*.
Random House, New York

Lange, Ulrich, (1986): *Tierp tar till vara*.
Kulturmiljöprogram för Tierps Kommun
Löjdquist tryckeri AB Tierp 1986.

Lynch, Kevin, (1960): *The Image of the City*.
M.I.T. Press.

Rådberg, Johan, (1994): *Den svenska trädgårdsstaden*.
Byggförlaget, byggforskningsrådet, Stockholm.

Rådberg, Johan & Johansson, Rolf (1998), *Stadstyp och kvalitet*.
KTH, Högskoletryckeriet, Stockholm.

Rådberg, Johan: (2000), *Attraktiva kvarterstyper*.
KTH, Högskoletryckeriet, Stockholm.

Sitte, Camillo, (1982): *Stadsbyggnad och dess konstnärliga grundsatser*.
Fjärde upplagan. (Övers: Göran Sidenbladh.
Original: "Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen", 1909). Arkitektur förlag AB.

Tierps kommun, (1928): *Tierps köping, samhällets utveckling under fyra decennier*.
Tierps tryckeri AB 1928

White coordinator (1991): *Trädgårdsstäder i praktiken* (Red. Claes Caldenby)
Bohuslänningens Boktryckeri AB, Uddevalla.

Referenser från internet:

Boverket rapport juni 2004:
Stadspolitiska utblickar i Europa
<http://www.nordregio.se/Files/1250.pdf>
2005-08-16.
